

å arrangere fellesturer og ved å gi ut ei turhåndbok for nærområdene. TT har engasjert seg generelt i vern og forvaltning av Trondheimsmarka og har tatt opp en rekke enkeltsaker. Årboka tar denne gang med de holdninger som generelt ligger til grunn for dette engasjementet, og tar spesielt opp TTs engasjement i saken om videreutvikling av området rundt Skistua i Bymarka.

Gamle dager har vi heller ikke glemt, sjøl om vi i år ikke går særlig langt tilbake i tid under vignetten «Gammel årgang». Et utdrag fra en artikkel som Ola Arne Aune skrev i årboka for 1966, om «Bymarka som rekreasjonsområde», er egnet til å reflektere litt om utviklinga av Trondheims markaområder i løpet av de siste 30 år.

Takk til alle bidragsytere som har stilt artikler, bilder og grafikk gratis til disposisjon for bruk i årboka!

Årbokkomiteen i Trondhjems Turistforening

Per Christiansen

Erik Stabell

Maria Sand

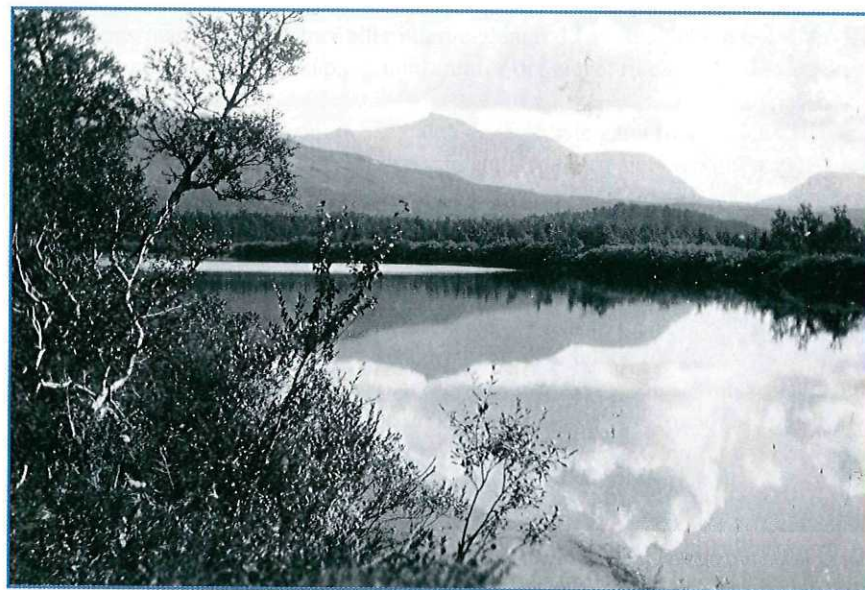
Reidar Dahl

Det var en gang en fjelldal...

Av Karl H. Brox

Langt inne i den trønderske fjellheimen, faktisk så langt som det er mulig å komme fra havet i vest, helt inne ved svenskegrensen og Sylans fot, ligger en dal som ennå var bare 30 år siden i stor grad var en uberørt villmark. Noen få spor etter mennesker var det riktignok. Lengst i nord fantes sår i landskapet og slagghauger etter uttak av kobberkis i 1850-årene, og senere også i noen år omkring århundreskiftet. Videre var det et nedlagt gårdsbruk i dalen, og en turisthytte, som årlig ble besøkt av halvannet tusen sjeler eller så. Men bortsett fra gruvedriften hadde menneskene ikke satt varige spor etter seg, og ute på de enorme myrene som fylte dalbunnen kunne man oppleve et særegent og usedvanlig rikt plante- og fugleliv.

Men om du kommer til Nedalen i dag, er det et helt annet landskap enn det opprinnelige du møter. Gjennom mange år hadde kraftutbygginger i Neavassdraget nærmet seg dalen stadig mer, og våren 1970 – i det første europeiske naturvernåret – ble lukene på den nybygde Nesjø dam stengt for første gang. Sakte, men sikkert begynte vannet å stige over de høyst verneverdige myrene. Naturvernet og friluftslivet hadde

Nedalen med Storsola og Ekorrdørren i bakgrunnen.

tapt den første virkelige omstridte utbyggingen av vannkraft her i landet, og den mest dramatiske endringen av landskapet i Sylan siden istiden var satt i gang. At både gårdsbruket og turisthytta druknet, og at et verdifullt friluftsmiljø som var bygget opp siden 1880-årene, dermed ble ødelagt, var i og for seg ikke det verste. Adskillig verre var tapet av de vidstrakte og uerstattelige fuglemyrene og et naturmiljø som det i landet ikke fantes maken til. Istedet ligger nå altså Nesjøen der og fyller dalen – solblank og stille med sitt enorme vannspeil på godværsdager, frådende og vill og knapt farbar når naturkreftene slår seg løs. Den utgjør et innlandshav på 39 km², som vokser til ikke mindre enn 66 km² om man også legger til Essandsjøen, som Nesjøen etter reguleringen henger sammen med. Da er dette Norges 13. største innsjø med et volum på 625 millioner m³ vann. Det rett nok gir lys og varme på sin ferd mot havet gjennom Neavassdragets mange turbiner, men samtidig gir det også de mange som opplevde og husker dalen slik den var, mørke og kulde i sjelen. For Nedalen var en perle, et unikt stykke norsk fjellnatur, som det ikke lyktes å redde, selv om store deler av dalen faktisk var blitt fredet allerede i 1917.

Det er hekketid, og vannet stiger etter oppdemminga av Nedalen. Her sto det tidligere storvokst bjørkeskog. Det som overflømmes, er bjørkekratt som kom etter hogsten et par år før.

Foto Lars Løfaldli

Egentlig ingen dal

Strengt tatt er Nedalen egentlig ingen dal, men en stor senkning mellom fjellene, omlag 700 meter over havet. I sør ruver Skardørsfjellet med en mektig vegg som reiser seg opp til 1529 meter. Men enda mer majestetisk og storslått er Sylans taggete profil mot øst, der Storsylen, med toppen såvidt inne på norsk side av riksgrensen, rager 1762 meter til værs. Mot nordvest ligger Mulevola som en drøyt 900 meter høy utløper fra Øyfjellet (1251 meter), mens Brokksjøvola, Falkhyttvola og Storvola (922 meter) danner grensen mot vest. Bare rett mot nord er landskapet flatt, i en noen få kilometer bred kile opp mot Essandsjøen, som man fra Skardørsfjellet før reguleringen bare kunne ane som en smal sølvstripe i det fjerne, mer enn en mil unna.

To elver rant gjennom dalen slik den var skapt. Fra sine kilder sørøst for dalen på svensk side av grensen, kom Nea buldrende inn i Norge gjennom en trang fjellkløft med et samlet fall på noe over hundre meter, fordelt på en rekke fosser, før den roet seg og tok til å flyte gjennom Nedalsmyrene i store buktninger. Nordfra, fra Essandsjøen, kom Esna, som møtte Nea omtrent midt i dalen. Langs elvene var det storvokst bjørkeskog med blåbær, krekling og røsslyng, og også ellers var det partier med fjellbjørk og tette vierkjerr mellom de forskjellige myrpartiene. I de lavere-liggende delene omkring myrene fantes dessuten rogn, osp, hegg, selje og noen få bestander av gråor. Myrene besto av en rekke forskjellige myrtyper, fra forholdsvis tørre til svært våte, med pytter, små og litt større vann, som Håntjernene og Broksjøene, mange av dem mer eller mindre gjengrodd av forskjellige starrarter. Det var denne mosaikken som skapte grunnlaget for det meget rike plante- og fuglelivet, og fine beiter for reinen.

Jeg hadde hørt og lest mye om denne dalen da jeg første gang fikk gleden av å komme dit sammen med fugleprofessoren Svein Haftorn. Formålet med turen var å gjøre opptak av fuglelåter til programserien «Ukens fugl» i NRK. Et tilfeldig besøk hjemme hos Haftorn noen dager før turen skulle starte, gjorde at jeg fikk være med.

Vi slo leir ved Geitbekken sør for myrene og brukte den første dagen oppe i Skardørsfjellets blokkmarker på jakt etter snøspurven. Der oppe fra, 500 meter over dalbunnen, fikk jeg mitt første virkelige inntrykk av hva Nedalen og Nedalsmyrene virkelig var. Nær sagt så langt øyet rakk bredte myrområdene seg utover og nordover, med utallige små og store vannspeil spredt rundt omkring på den veldige flaten. Det var et fantastisk syn som ikke kunne annet enn imponere. Og mindre imponerende ble det ikke dagen etter, da vi kom ut på myrområdene. Hadde de virket store der ovenfra, så de nå ut til å være nærmest uendelige, og overalt hvor vi gikk var det fugl av forskjellig slag å se, vadefugler ikke minst – heilo, sandlo, myrsniper, temmincksniper, gluttsniper, brushøns, rødstilk, grønnstilk, småspover, enkeltbekkasin og svømmesniper. Den eneste vi ikke fant, men som vi så inderlig hadde håpet å få se, var den meget sjeldne fjellmyrløperen, som nettopp her i Nedalen hadde et av sine få

tilholdssteder i Norge, med noen ganske få hekkende par. Haftorn hadde oppdaget den første gang i Nedalen så tidlig som i 1954, men nå var den som sunket i jorden. Lett å finne er den da heller ikke, ettersom den holder til godt skjult ute på svært våte myrpartier, gjerne hengemyr eller såkalt svartmyr, som knapt er gangbar for mennesker.

I to dager og det meste av en natt vandret vi omkring ute på myrene og gjorde lydopptak av de forskjellige vaderne, men også av heippiplerke, lappspurv og sivspurv. Aldri kommer jeg vel til å glemme disse første inntrykkene fra det ualminnelig rike og intakte fuglemiljøet som Nedalen hadde å by på. Ikke minst står den lyse sommerkvelden og natten klart i minnet med sine særegne stemninger: Lyset, enkeltbekkasinens trolske «mekring», tranens rop i det fjerne, lappspurvens vemodige lille sangstrofe og den utrolig vakre sangen til blåstrupen, «fjellets nattergal». Alt dette og mer til var vevet sammen til en naturens og fjellets symfoni, som i grunnen er umulig å beskrive i alle detaljer, nyanser og toner. Og så, midt i all denne lyden og livet som utfoldet seg, likevel en velsignet ro, fjernt fra den larm mennesket er så flink til å omgi seg med. Det eneste minus jeg kunne finne, og som når sant skal sies plaget oss en del, var myggen. Den svermet i skyer rundt oss, og klærne var svarte av mygg. Da

Olsokkveld på den gamle Nedalshytta. I 1963 brant det også et lys for hytta. Foto Ole Wiig

Boltit (hann). En vanlig vadefugl i Nedalen, som ikke ble skadelidende av neddemminga. Ikke alle var så heldige. Foto Lars Løfaldli

til og med lydopptakene etter hvert ble ødelagt av all summingen, ga vi opp og rømte bort til en skogkant, hvor vi fikk gjort opp et sterkt ryktende bål for å få litt fred mens den korte sommernatten ble til en ny dag.

Hvem var den første?

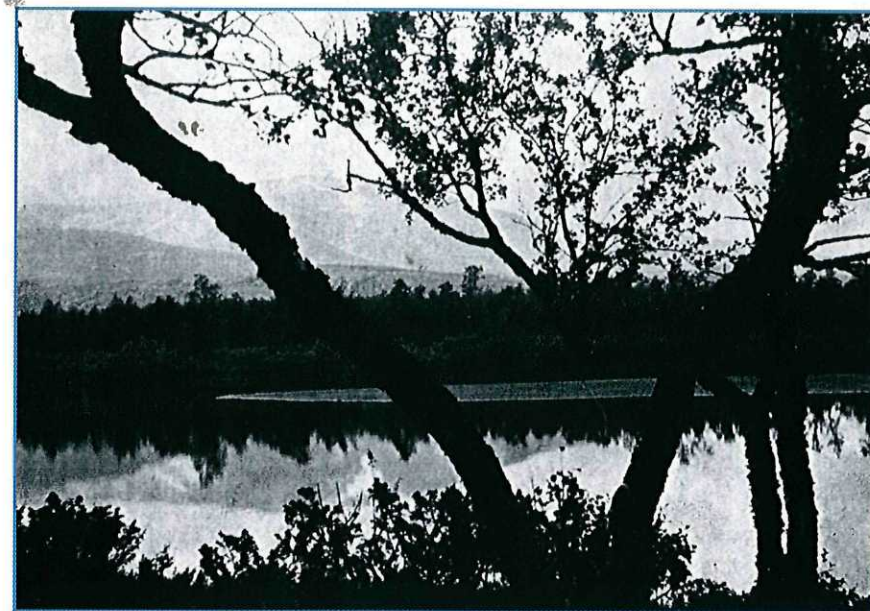
Hvem den første var som fikk se denne fjellnaturen i all sin uberørte prakt, får vi aldri vite. Kanskje var det en veidemann som for flere tusen år siden kom til dalen og fjellene omkring på jakt etter rein, men arkeologiske funn som kan fortelle oss noe om dette har vi ikke. Fra Hardangervidda finnes det bevis for at steinalderens jegerfolk hadde tilhold der allerede fem-seks tusen år f. Kr., og i Rondane er det gjort funn som bekrefter menneskelig aktivitet i det minste fra tidlig bronsealder, det vil si omlag 1500 år f. Kr. Men selv om det for Sylans del mangler både utgravninger og konkrete bevis, er det likevel mye som tyder på at det kan ha vært mennesker også der alt mot slutten av steinalderen.

Den Nedalen som møtte steinaldermannen hadde imidlertid etter alt å dømme et annet utseende enn den dalen vi kjenner fra vår tid. I de varme periodene som fulgte etter

istiden, helt til overgangen mellom bronsealderen og jernalderen omlag fem hundre år før Kristus, var store deler av våre høyfjellsområder dekket av storvokst furuskog. «Denne konklusjon kan baseres på forskjellige observasjoner,» skriver professor Olav Gjærevoll om perioden fra 6000 til 3000 år f.Kr. «I Jämtlands og Härjedalens fjelltrakter har rekonstruering av den tidligere furuskogsgrensen vist at furua har gått 2-300 meter høyere enn i nåtiden. Dette skulle indikere at gjennomsnittstemperaturen for sommeren lå to-tre grader høyere enn i våre dager. Funn på Dovre av furustammer fra periodens begynnelse indikerer også en sommergjennomsnittstemperatur nesten to grader høyere enn i dag. Store deler av Hardangervidda var dekket med furuskog.»

Annerledes var det nok heller ikke i Sylan-området og Nedalen. «Overalt i myrene sees svære røtter og stammer, ikke bare i bjerkebeltet, men til og med i snaufjellet helt op til ca. 1000 m,» heter det for eksempel i en artikkel som professor Rolf Nordhagen skrev om Nedalen i 1930. «En undersøkelse av det opbevarte fossile blomsterstøv (pollen) i torvlagene ved Nedalen viser helt tydelig at furuen her engang var det dominerende skogtre. I lag fra varmetiden fins op til 60 à 70 prosent furupollen. - - - Det er hevet over enhver tvil at denne torv er dannet under den postglaciale varmetid. I den lavalpine region måtte der dengang ha eksistert virkelig furuskog. A priori skulde man tro at også bjerken har gått høiere op enn nu, men dette spørsmål er meget vanskelig å besvare. Foreløpig ser det ut til at furuen iallfall under et visst avsnitt av varmetiden har dannet tregrensen rundt Sylan. Hvor vi nu finner sneleier og vantrevne myrer, har det altså engang vokset barskog!» Også gråor skal ifølge Nordhagen, etter de pollenfunn som er gjort i torvlagene, ha vært et vanlig tre i Nedalen i denne perioden, men som følge av det jevnt over kaldere klima siden dengang, var det i vårt århundre bare noen ganske få forekomster igjen på gunstige lokaliteter. Omslaget til et kjøligere og fuktigere klima, som kom omtrent på overgangen mellom bronsealderen og jernalderen 500 år f.Kr, var i det store og hele årsaken til dannelsen av den fjellskogen vi i dag kjenner i Skandinavia, med bjørka som det dominerende treslaget opp mot snaufjellet.

Ifølge historikeren Eilert Bjørkvik skriver de eldste vitnemål om mennesker i Trøndelag seg fra en tid som ligger 7-8 tusen år forut for vår tidsregning. Det var da tale om et veidefolk som holdt til i bukter og viker langs kysten. Fra omkring år 2000 f. Kr. ser det imidlertid ut til å ha inntrådt en forandring i livsmønstret, og det er fra da av gjort en rekke funn etter mennesker i bygdene øst for Trondheimsfjorden. «Yngre steinalders fangstfolk har streift mye omkring,» skriver Bjørkvik, «og det er funnet redskap i områder som i dag ikke er bebodd, ofte høyt til fjells. Folk kan ha ført et nomadeliv, men de har stundom hatt sitt faste tilhold i huler.» Og, stadig ifølge Bjørkvik, fra yngre steinalder trer ferdsel frem «langs ruter som er kjent i dag, sørfra over Dovre, østfra over Sul i Verdalen og over Skardøra ned Tydalen.»

Nea med Skarsdølsfjellet i bakgrunnen. Fra TT-årboka for 1967. Foto Ellen B. Gotaas

Skardøra er et trangt fjellpass som deler Skardørsfjellet i en nordre og søndre del. Den er beskrevet og tegnet allerede av Olaus Magnus i hans natur- og kulturhistoriske skildring av Norden fra 1555, og rett nord for dette veldige fjellpartiet ligger altså Nedalen. Hvis folk i steinalderen virkelig vandret gjennom Skardøra, er det høyst merkelig om de ikke også fant veien til Nedalen, som ligger bare seks-syv kilometer unna og frembyr en minst like velegnet ferdselsvei. Det er dermed ikke sagt at disse fjellområdene så tidlig ble utnyttet til jakt og fangst, men utenkelig er det ikke at Nedalen alt i yngre steinalder kan ha vært en oase i fjellheimen som folk søkte til sommers dag for å drive fiske, jakt og børsanking. At det gjennom lang tid vandret folk i disse traktene uten at noen kom på å utnytte de rike mulighetene som naturen i Nedalen bød på, virker i hvert fall lite sannsynlig. Men beviser har vi altså ikke.

I bronsealderen (1500-500 f. Kr.) vet vi sikkert at det bodde folk langt oppover dalene øst og sørøst for Trondheimsfjorden. Fra denne tiden stammer en stor del av de mange helleristningene i Trøndelag, bl.a. de store feltene i Hegra og ristninger som er funnet på mindre steiner i Selbu. Nå, om ikke før, kan det også i Tydal ha bodd folk som aktivt utnyttet fjelltraktene innover mot Sylan.

Svartedauen i 1349 la imidlertid hele Tydalen øde. Eldre skriftlige kilder om bo-

Samefamilie ved Essandsjøen.

Tydal Bildearkiv

settingen i Tydal enn en salgskontrakt fra januar 1409 finnes ikke, og etter svartedauen skulle det gå flere hundre år før Stugudal fikk faste beboere. Etter bygdetradisjonen var det svensker, herjedøler, som omkring 1680 slo seg ned ved Stugusjøen og gjorde nordmenn av seg. Skjønt svensker - de var nok i utgangspunktet nordmenn, i hvert fall født av norske foreldre. For Jämtland og Härjedalen var som kjent norsk land inntil freden i Brömsebro i 1645, da den dansk-norske kongen Christian IV måtte avstå denne delen av riket til Sverige.

Sørsamer og reindrift

På denne tiden var reinen i Sylanområdet ikke lenger vill og jaktbar for hvem som helst. Skriftlige kilder viser at det har bodd samer i disse grensefjellene siden 1500-tallet, men selv mener de at deres forfedre må ha holdt til der lenge før det. «Samenes egne tradisjoner, det at språket er så vidt forskjellig fra nordsamisk og at en rekke samiske stedsnavn finnes i fjellstrøkene i Trøndelag, tyder på at samenes historie i landsdelen er langt eldre,» skriver f. eks. Anna Joma Granefjell i en fremstilling om

sørsamenes historie. Det råder altså adskillig usikkerhet og uenighet omkring tidspunktet for når samene egentlig kom til Sylan. Vi skal ikke gå nærmere inn på dette her, men fastslår at det i hvert fall har vært sørsamer og reindrift i Sylan og i Nedalen i minst 4-500 år.

Hvordan villreinens trekkforhold i Sylanområdet var, vet vi lite om. Men det er ikke utelukket at dagens reindrift baserer seg på et trekkmønster som allerede villreinen hadde etablert, og som i så fall er flere tusen år gammelt. I mange hundre år har i hvert fall tamreinen på norsk side av grensen nå vinterbeitet på de gode lavforekomstene nord og øst for Femunden, og i april-mai trukket nordover til kalvingsplasser nord for Essandsjøen.

Utover sommeren, etter hvert som kalvene er blitt større, deler reinen seg i to omtrent like store flokker. Den ene trekker sørover mot Øyfjellet vest for Essandsjøen, mens den andre halvdel finner veien til traktene omkring Bandaklumpen, som er Sylmassivets vestligste utpost mot Nedalen. Før reguleringen i 1970 samlet reinen seg fra begge disse sommerbeitene utpå sensommeren i Nedalen, hvor det var et glimrende høstbeite. Her gikk den så til tiden var inne for å trekke videre sørover til vinterbeitet. Etter at denne muligheten for høstbeite ble ødelagt, har reinen en tendens til å starte vandringer tidligere på høsten, og dyrene må gjetes godt dersom det skal lykkes å holde flokkene på nordsiden av Nea inntil tiden for flytting er inne.

Nybyggerliv

Da grensen mellom Norge og Sverige ble trukket i 1751, var Nedalen og store deler av Sylanområdet for øvrig stadig et uberørt og herreløst land, som ble utlagt som statsalmenning. Femti år senere, i 1801, søkte et par bønder i Stugudal rentekammeret i Trondheim om tillatelse til å kjøpe 50 kvadratkilometer av almenningen i Nedalen for å bruke eiendommen til seterdrift, beiteland og slått, og naturligvis også til jakt og fiske. Søknaden ble innvilget, og ikke lenge etter fikk andre bruksberettigede bønder anledning til å kjøpe resten av statsalmenningene i Tydal. Mange av dem var imidlertid leilendinger under Thomas Angells Stiftelser i Trondheim, og Stiftelsene overtok etter kort tid de delene av almenningen som bøndene hadde fått kjøpe – tilsammen 241 000 mål – mot at bøndene fikk bruksrettigheter.

En eller annen gang i løpet av etterjulsvinteren 1863 fikk eierne av Nedalen, Ole Pedersen Stugudal og Henning Olsen Rotvoll, besøk av to brødre fra Hitterdalen øst for Røros. Brødrene, som begge var midt i tyveårene, het Kristen og Jon Jørgensen Tørresvold og var i den stilling at ingen av dem hadde odelsrett til farsgården. De var derfor kommet ens ærend den lange veien til Stugudal på ski over Aursunden og nordover gjennom Ridalen for å spørre om det ikke var mulig å få kjøpe eiendommen i Nedalen. Hvordan de var kommet på akkurat den tanken er ikke godt å si, men folk fra Stugudal var jevnlig på Røros for å selge og kjøpe varer, og man hadde i Røros-

traktene av den grunn sikkert i lang tid hatt kjennskap til denne lune, fruktbare og vilt-rike dalen innunder Syllan. Kanskje hadde brødrene også vært innom dalen på jakt, eller passert gjennom den i annen forbindelse, f.eks. på vei til eller fra onnearbeid i Sverige. Uansett bakgrunn må de ha visst hva de gjorde da de tok turen til Stugudal for å forhandle med eierne – en så alvorlig handling var ikke noe man gjorde uten først å ha tenkt grundig gjennom saken – og de må ha hatt finansieringen klar. De fikk i hvert fall kjøpe Nedalen. Kristen kjøpte av Henning Olsen Rotvoll, og Jon, som var den yngste, av Ole Pedersen Stugudal. Prisen var 100 speciedaler for hver parsell, tilsammen omlag 800 kroner etter datidens pengeverdi.

En dag tidlig på sommeren i 1863 dro så et følge av folk og fe innover fjellet mot Nedalen fra Stugudal. Foruten brødrene med hver sin kone, besto følget av fire ennå vintermagre kyr, ti-tolv sauer og to hester. På kjerrene som hestene dro hadde de to unge ekteparene med seg en del matvarer, noen klesplagg hver, et høyst sparsomt innbo og det nødvendige av redskaper. Det var alt de eide, og alt de hadde å klare seg med, enda de altså var på vei inn i ville fjellet for å bosette seg der, 700 meter over havet og halvannen mil fra nærmeste nabo.

Det eneste husværet som fantes i dalen fra før, var en liten seterbu som målte omlag tre ganger tre meter, med ljore i taket. Jons kone, den 23 år gamle Gjertrud Tronsdatter Joten fra Os i Østerdalen, fortalte senere at gråten tok henne da hun fikk se det vesle kryptinnet som til å begynne med måtte være hjem for fire mennesker. Bua var nemlig ikke bare liten, men også særs lite innbydende med fullt av hestemøkk på gulvet. Folk som hadde reist gjennom dalen i løpet av vinteren hadde åpenbart brukt bua som ly for både mennesker og dyr, og her skulle de altså bo.

Stedet hvor seterbua sto var dårlig egnet som dyrkingsland, men litt lenger opp fra elva og øst for bua var det et ganske stort sletteland med fin og næringsrik jord. Her bestemte de seg for å bygge gården, og fra nå av var det arbeid fra tidlig morgen til sene kvelden som preget hverdagen for de fire nybyggerne i Nedalen. Da høsten kom hadde de bygget både fjøs og stall av torv og bjørkenever, og i tillegg berget nok fôr til dyrene for vinteren.

Vi kan vel i dag nesten ikke forestille oss hvilket slit det var de fire ga seg i kast med. Alt måtte gjøres for hånd. Den som har forsøkt å bryte stubber og røtter med håndmakt vet litt om hva det vil si, og her var det hundrevis av trær som måtte vekk før det kunne bli dyrkbar jord. I tillegg levde de så tett innpå hverandre at det knapt kunne være særlig tale om privatliv for noen av dem. Selv om folk for hundre år siden var mer vant til å slite, og til å bo trangt og kummerlig – i det hele tatt til et mer nøysomt liv enn i våre dager – er det liten tvil om at forholdene må ha tæret på tålmodigheten og satt samholdet på store prøver, ikke minst vinterstid da vær og vind kunne tvinge dem til å oppholde seg innendørs i dagevis. Allerede etter to år i Nedalen hadde da også den eldste av brødrene, Kristen, fått nok. I 1865 solgte han sin halvdel til broren

og flyttet fra dalen. 27 år gammel var Jon blitt eneeier av hele den enorme eiendommen på femti tusen mål.

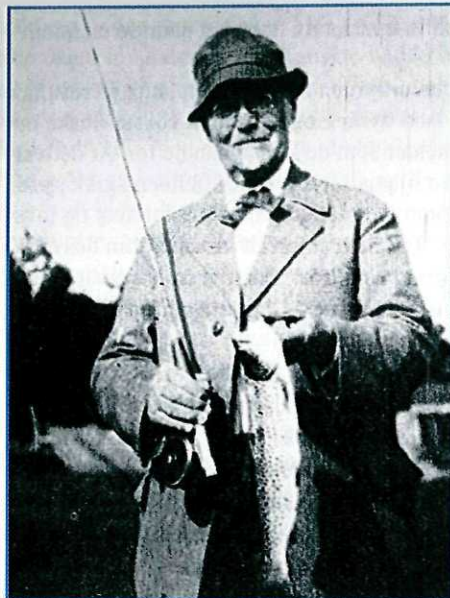
At Jon og Gjertrud ble alene gjorde ikke arbeidsbyrden mindre. Men slitet ga resultater. Langsomt, men sikkert ble stadig mer land dyrket, og buskapen vokste. Fiske og rypefangst ga ikke bare mat, men også inntekter som de kunne handle for. At det var kommet fastboende i Nedalen førte dessuten til at all ferdseil over fjellet nå gikk gjennom dalen og forbi gården istedet for gjennom Skardøra, og betaling for kost og losji fra veifarende skaffet gården pene inntekter. Det samme gjaldt samene, som nærmest var å betrakte som faste gjester. Av svenskene, som hver vinter fraktet trematerialer gjennom fjellet fra Jämtland til Trøndelag, fikk de for en billig penge kjøpt materialer som ble brukt til å bygge nye hus på gården.

Men så rammet ulykken nybyggerne i dalen. Like før jul i 1870 ble Jon Nedalen, som han nå ble kalt, smittet av tyfus. Doktor ble hentet fra Selbu, ni mil unna. Selv om det etter doktorens besøk var klart at Jon ville klare seg, var det samtidig like klart at han ikke kunne reise til Røros før jul, slik han pleide. Utover høsten og førjulsvinteren hadde han som vanlig fanget en stor mengde ryper, som han skulle til Bergstaden for å selge. Rypene og en del reinkjøtt, som han delvis hadde kjøpt og delvis fått av same- ne som betaling for husly, skulle finansiere varer de trengte på gården – mel, sukker, salt, kaffe og andre ting.

Så måtte Gjertrud avsted. Med fullt lass på sleden la hun avgårde ned til Stugudal, gjennom Ridalen og over Aursunden, og med like fullt lass samme veien tilbake igjen. Men vel hjemme var det klart at også hun hadde fått tyfus, og henne kunne doktoren ikke hjelpe. 1. juledag 1870, etter kort tids sykeleie, døde Gjertrud Nedalen, bare 30 år gammel.

Utover etterjulsvinteren klarte Jon og barna – sønnen Henning og datteren Ellen Gjertine – seg alene som best de kunne, men med alt som var å gjøre på gården, ute som inne, var det i lengden umulig for Jon å greie seg uten hjelp. Utpå vårparten kom derfor Marit Henningsdatter Rotvoll, en datter av Henning Olsen Rotvoll som broren Kristen hadde kjøpt sin parsell av, inn til Nedalen som tjenestepike. Hun kjente forholdene i dalen godt fra før, og kom også godt utav det med Jon. Da han etter et års tid ba henne om å bli der for godt svarte hun ja, og i 1872 ble de gift.

Nedalen var på denne tiden blitt et betydelig gårdsbruk med 16 storfe og en god del sauer. Arbeidsom som Jon var, var han ti år etter at han kom til dalen iferd med å bli en etter forholdene holden mann. «Her har man et typisk eksempel på hvad nøisomhet, en fast vilje og et uryggelig pågangsmot til å bygge sin egen heim kan drive det til,» skrev bygdehistorikeren Ola Stugudal i 1929 i en beretning om Jon Nedalen og hans livsverk. «I de travleste onnetider enset han hverken tid, søvn eller mat,» og hadde også ellers «mangen hård dyst å utkjempe i fjellene i snøstorm og uføre. Jeg husker spesielt engang han kjørte ut fra Stugudal i en forrykende snøstorm. Kommen bort

Carl Schulz var turistpioneren i Nedalen.

til Gjetbekken kunde ikke hesten ta veien lenger, og Jon mistet retningen og måtte stoppe. Han tok da hundskinnspelsen av sig selv og bandt på hesten. Selv gikk han hele natten rundt hest og lass for å holde sig varm. Skinnluen blåste vekk av ham. Om morgenen fikk han et lite glimt av Skarsfjellet så han kunde orientere sig, og kom sig ut på formiddagen også denne gang hjem uten videre mén.»

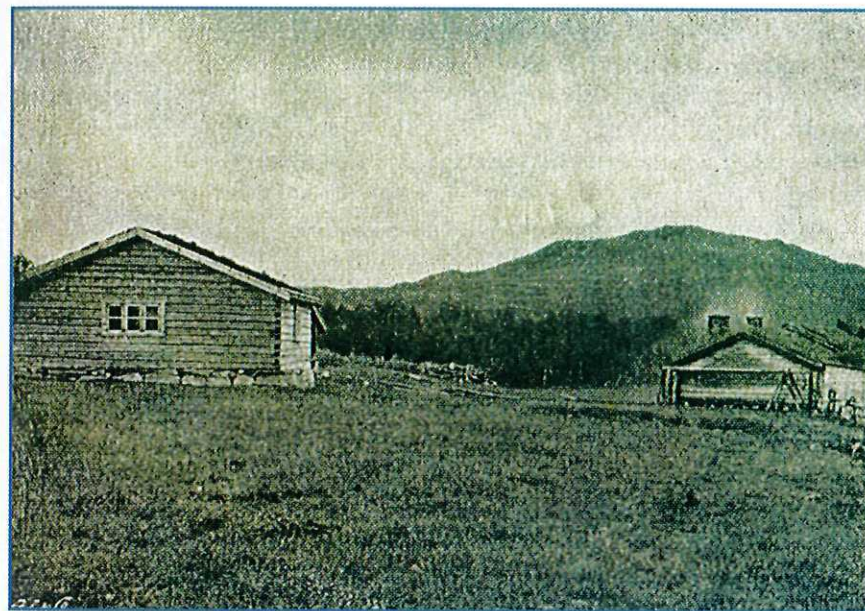
Den første turisten

Sommeren 1883 kom trondhjemmeren Carl Schulz for første gang til Tydal. Schulz, som var adjunkt og på denne tiden 31 år gammel, hadde helt fra sine tidligste ungdomsår dyrket et utstrakt friluftsliv i Bymarka og andre trakter i byens nærhet. Men etter hvert ble turene stadig lengere. Som voksen streifet han sammen med sin kone Gudrun i feriene rundt om i bygdene og fjelltraktene, hvor de fisket og jaktet, besteg fjelltopper og fikk et inngående kjennskap til mye av det som den trønderske allsidige naturen har å by på. På turen til Tydal i 1883 var han imidlertid alene, og ifølge ham selv var han «den første trondhjemmer som kom dit for å drive fiske og fangst». Han fortalte også, i et intervju mange år senere, at det var «en lang og nokså besværlig Reise», men ellers står det i intervjuet lite om hva Schulz egentlig opplevde på denne første Tydals-turen sin. At det ga mersmak er det likevel liten tvil om. Allerede sommeren etter kom han i hvert fall tilbake til Tydal, og nå gikk ferden helt inn til

Nedalen. «For den slitne vandrers var det ikke megen hvile og komfort å finne. Jeg satt på en benk med hodet på armen og sov.»

Gjester var de vant til på Nedalen, men at en mann kom hele den 15 mil lange veien fra Trondheim nærmest for moro skyld, bare for å se seg om og nyte naturen, var noe nytt. Det er vel ikke utenkelig at Jon og Marit må ha undret seg litt over denne bykaren og hensikten med å vandre omkring i fjellet så å si uten mål og mening. For selv om Carl Schulz var både fisker og jeger, var selve naturopplevelsen uten tvil viktigere for ham enn det utbyttet som borse og fiskestang ga. Etter en av turene sine skrev han f.eks.:

«Turen afsluttedes med at 'Shot' og jeg aflagde en Visit hos Ryperne. Disse var hjemme og 'Shot' var Velvilligheden selv. Men den jog Føerne op udenfor Skudvidde, og jeg skjød – så godt jeg kunde – oftest Huller i Luften og ikke i Ryperne, men det er jo ikke derpå det kommer an til syvende og sidst. Jeg er ialfald mildt og fredeligt stemt, når jeg er tilfjelds. En Vandring over Vidderne hører til Livets skjønneste Episoder. Jeg tror Højfjeldet har Evnen til at rette på meget, som er vrangt hos det enkelte Menneske, når først Forståelsen af alle de dybe, sjælelige Momenter vort norske Højfjeld eier, er åbnet.»

Nedalen gård og turistkvarter.

Foto av Carl Schulz i TTs årsskrift for 1898.

Det er ikke vanskelig å forestille seg at en slik innstilling måtte vekke undring hos en nysom fjellbonde, som så det som helt naturlig å basere mye av sin egen matauk og inntekt på nettopp jakt og fangst og fiske.

Likevel fikk Schulz god kontakt med Jon og Marit Nedalen. Selv om han var bymann, og i deres øyne sikkert å betrakte som en «storkar», tok han både dem og forholdene på gården som de var. Schulz hadde i det hele tatt en dyp respekt for bygdebefolkningen han kom i kontakt med, og dette gjaldt nok ikke minst Jon Nedalen med tanke på det han i løpet av tyve år hadde klart å bygge opp inne i fjellheimen. «Han elsket fjellet og fjellets folk som få andre, og han så også de skjevheter som måtte ryddes vekk for å få den rette hygge i samværet mellom bonde og turist,» skrev Ola Stugudal om Carl Schulz i et tilbakeblikk på fotturismens barndom i Sytan. «Han tok med sig ungdomsflokker tilfjells, visstnok helst av sine elever fra Latinskolen, og ve den som ikke opførte sig beskeden og høflig.»

Overnatting for 40 øre

Fire år etter sitt første besøk kom Schulz i 1888 tilbake til Nedalen. Han hadde da i mellomtiden vært med på å stifte Trondhjems Turistforening og var blitt foreningens første formann. Nå kom han for å spørre om Jon Nedalen var villig til å la foreningen få opprette et kvarter for fotturister på gården, og fikk ja. Av foreningens årsberetning fremgår det at to rom ble oppusset for formålet, og at foreningen hadde forpliktet seg til å anskaffe «forskjelligt Bohave saasom Stole, Sengeklæder, Uldtæpper og Kjøkkentøi m.m.» I løpet av sommeren ble også den første fotruten i Sytan oppmerket inn til Nedalen fra Stugudal, og båt anskaffet slik at turistene skulle komme seg over Nea uten problemer. En ny tid var i emning i dalen ved Sytans fot.

Allerede året etter begynte turistene å komme, ikke minst takket være den «Reisehaandbog for Trondhjem og de to trondhjemske Amter», som Trondhjems Turistforening fikk utgitt like før sommeren i 1889 med Carl Schulz som forfatter. Her er reisen fra Trondheim til Tydal, og fotruten inn til Nedalen, beskrevet i detalj. Med denne boken fikk de brede lag av byens befolkning for første gang en beskrivelse av de fantastiske fjellområdene som lå innen rekkevidde i Sytan og Trollheimen, selv om fritiden dengang var begrenset, kommunikasjonene ennå dårlige og reisen lang. Tre dager måtte man ifølge Schulz regne med å bruke fra Trondheim til Nedalen. I løpet av sommeren 1889 hadde likevel 52 trondhjemmere, «hvoraf 7 Damer» besøkt Stugudal, og 17 av dem hadde også funnet veien inn til Nedalen, hvor prisen for overnatting var 40 øre.

I 1896 supplerte Schulz opplysningene i reisehåndboken med en lengere artikkel i turistforeningens årsskrift, etter at han året før nok en gang hadde vært i Nedalen sammen med fru Gudrun. Veien var nå lagt om flere steder, og reisen adskillig lettere enn ti år tidligere. Ikke minst i Selbu så han klare forskjeller fra første gang han fór her:

— 81 —

Fra Stuedal (eller Stuevold) kan man vælge 3 fjeld-overgange:

1. Fra Stuedal over **Nedalen — Syltoppene** — til **Enafors** (Storlien), meget vakker høifjeldstur.

Fra Stuedal langs sjøen til Stuevold. Her kan, om ønskes, fører erholdes til Nedalen hos Lars O. Stuevold. (Kr. 1.50 for enkelt turist, kr. 2 for to eller flere turister). Fra vestre Stuevold tager grei sætervei bakken op. Fra østre Stuevold kan man op gennem lien tage feil af de mange stier. Forbi Rotåttjernet videre over *Spakdalslivold* langs foden af Skarsfjeld — udsigt over store høifjeldsvidder, Sylene i nord og bag disse *Snasahøgarna* inde ved Enafors — over i Neas dalføre. Veien opvarde. Nede ved Nea er opsat afviser, der viser veien til venstre (prikket på kartblad 43 D) gennem birkeskogen (blinket) langs elven til færgestedet, hvorfra nogle minutters gang til fjeldgården *Nedalen* (700 m.), lige under Sylene (ca. 12 km. fra Stuevold).

Ved lærgestedet findes båd på hver side af elven. Denne går her i dybe stilvætninger. Afviseren angiver også veien til høire til vadestedet længere oppe over Nea til Nedalen.

Nedalen (faste beboere) godt kvarter. Fast fører findes her fra 15de juli til 15de august.

Takster for føreren fra Nedalen findes i en på Nedalen udlagt bog.

Fra Nedalen, der ligger overmåde vakkert i en ved sin fyldige, alpine flora interessant høifjeldstrakt (rigelig birkeskog) — *Neæiene* (meget myg), kan man bestige **Sylene**.

Sylenes fjeldrække har en længde af 11 km. og er på det bredeste Passet i fjeldmassen, hvorigennem Ekornåen går, er 1130 m.

«Meget vakker høifjeldstur,» skrev Carl Schulz fra Nedalen i sin reisehåndbok.

«Man ser nu så omtrent aldrig en Selbyg med lyse Skindknæbukser, rød Vest og Toplue. Kvindernes eiendommelige sorte Hue er forsvunden og afløst af det mere klædelige Skaut. Den hårdføre, kraftige Befolkning med noget grovkornede Sæder er i de sidste Par Decennier i en forbausende Grad bleven humaniseret. Den indtrængende Civilisation har sat sit sikre, ydre Præg på Befolkningen og År for År svinder mere de sædliche Udvækster, som før florerede her. De lette Kommunikationer, — Selbu har nu også Telefon — et forbedret Skolevæsen — har i relativt kort Tid formået at omforme Selbu og dets Befolkning. Og gennem Selbu har man gennem det naturskjønne

Tydalen en let Adgang til de store, prægtige Høifjeldsvidder over til Gauldalen, Røros og til Sylene. - - -

Fra Stuevold satte vi op langs Foden af Skarsfjeld til Nedalen. Veien var fortrinlig opstaket og opvarmet, så selv den mindst erfarne Turist kan gå trygt som på en Landevei. Man kommer snart op på et vidt, åbent Høifjeldsplateau med Mælshogna, Ruten, Fongen og Øifjeldet tilv., Skarsfjeldets grå Fjeldsider uden nogen Vegetation tilh. Fremfor sig Sylenes raske Konturer, og langt ude i Horizonten ser man mot Nord Snasahøgarnas mørke, tunge Masser inde ved Enafors. Veien går tildels over glacialle Morænebanker af Grus og Aur, og på den sparsomme Birkeskog hist og her, kan man af de nøgne Stammer med Løvet i Toppen se, hvor høit Snedriverne går op om Vinteren. Vandreblokke – af tildels på disse Trakter fremmede Bergarter – er strøet omkring, engang i Tiden båret bort fra fjerntliggende Steder på Isens Ryg. Nede i Bakken – under Nedstigningen fra Plateauet – findes en grei, tydelig Afviser: «Vei til Båden», «Vei til Vadestedet». Fodgjængere tar den første, langs et lidet Tjern, tilh. på Sti, lige på Elvmælen til Turistforeningens Båd, der altid skal ligge på elvens venstre Side. Fra Elven et kort Stykke Vei op til Turiststationen Nedalen, 3-4 Timers Marsch fra Stuevold. Nu er man lige ind under Sylene. Stellet herinde er ganske fortrinligt. Jeg vil bare anføre, hvad Datteren på Gården – Ellen – opvartede os med, og mere kan man for en billig Penge umuligt forlange eller ønske så langt udenfor Alfjarveien. Ikke skal Madstellet afholde Turister fra at besøge Nedalen.

Første Dag serveredes til Middag: pisket Rømme, stor Ørret – kogt hel! – med smeltet Smør og Poteter (man er her langt over Potetesgrænsen), Multegrød med den solidest mulige Fløde, Spegekjød, Ost, Brød – og når man så dertil har 1 Flaske Øl, så gad jeg vide, om der fornuftigvis kan ønskes noget mere. I Høide med denne Beværtning var Serveringen til Frokost og Aften: stegt Ørret, Ost, Smør, Spegekjød, The, Melk, Vaffer osv. Neste Dags Middag var: Rømmegrød og kogte, røgede Okse- og Renstunger, Svedskekompot!»

Fra Nedalen dro Schulz og frue videre til Essandsjøen for å se til turistforeningens båt og naust ved Esnaosen i sjøens sørende. Her inntraff en scene som man nok skulle være ganske hardkokt for å holde seg alvorlig til – ja, selv Schulz' korte beretning om hendelsen er lattervekkende nok for den som evner å se hendelsen for seg:

«Nede ved Osen er Terrænet dygtig myret. Den Kløvhest, min Hustru troned på ved Siden af Bagagen, Fotografiapparat m.v., sank nedi, og ved dens fortvivlede Kast slyngedes hun bort i den vasfyldte Myr, så hun så ganske sørgelig ud, da hun omsider fik klore sig op af det sorte Myrhul».

Et eventyrland

Utover Carl Schulz' turbeskrivelser finnes det få beretninger om de inntrykk som de første turistene fikk av Nedalen. I turistforeningens årsskrift for 1897 finnes imidler-

tid en artikkel som overrettssakfører Olaf Richter skrev om en tur han hadde gjort flere år tidligere til Sytan og Nedalen, og vi må tro det ikke var siste gang han kom dit:

«Af Fjeldpartierne nordenfjelds ved jeg ingen, som eier mit Sind mere end de Trakter, som med Sylene som Midtpunkt strækker sig over fra Storlien og Meraker i Nord, Tydalen i Vest og Røros og Aursunden i Syd og mod Øst fortsætter sig milevidt indover i Jämtelands Vidder og Skoge. Det er Egne, hvis Skjønhed er ligeså vild og storslået, som Naturen er karrig. Alt ligger som fra Arilds Tid; Mosen vokser på den samme Fjeldknaus, Bækken fra Bræerne vasker de samme Stene som i Århundreder, og man kan komme til Steder, som endnu ingen Menneskefod har betrådt.

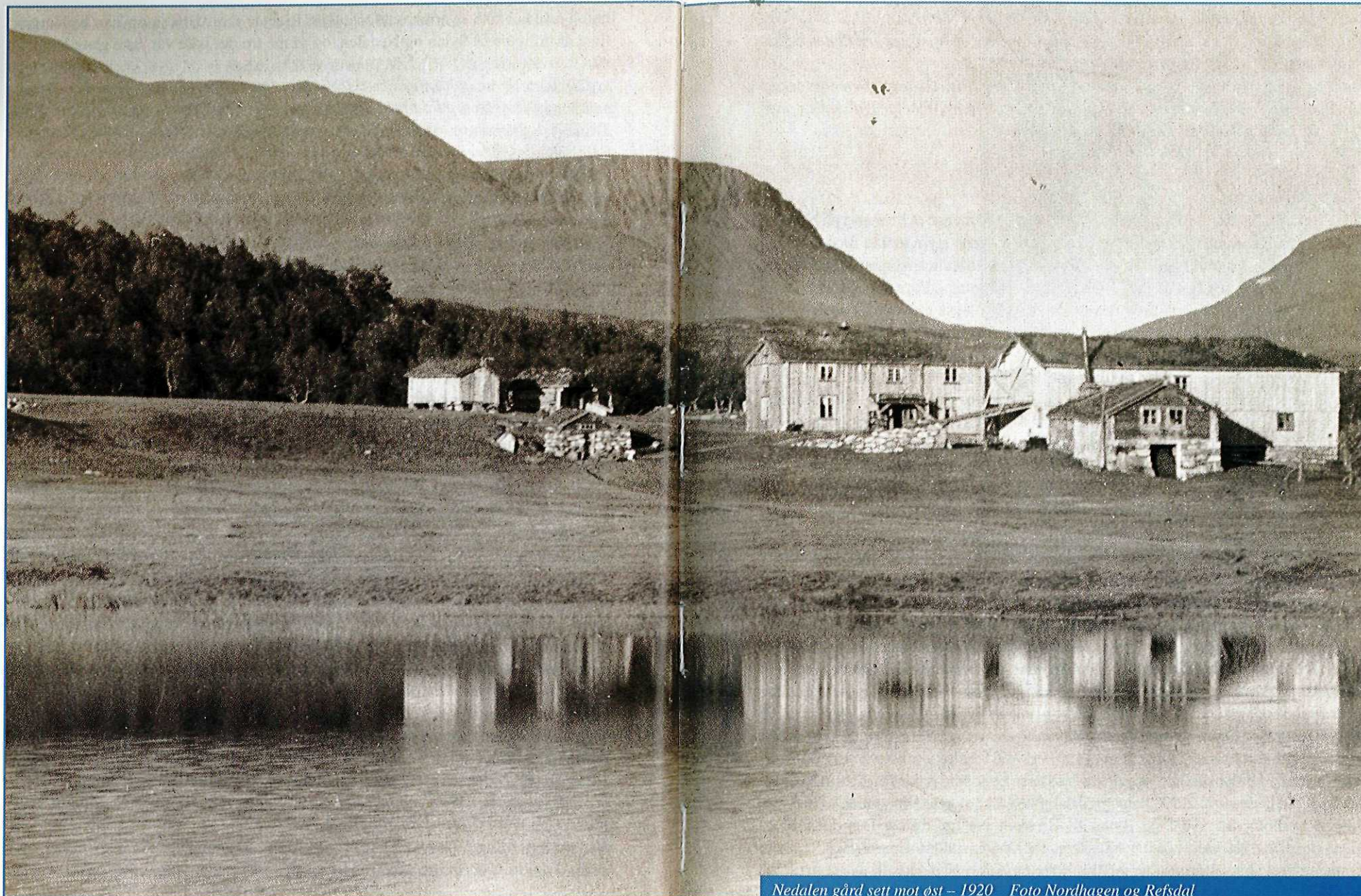
Sylpartierne har ikke Trolldheimens vekslende Scenerier, – hverken dens forrevne Tinder eller yndigt smilende Fjeldvande og Dalfører. De er heller på en Måde ensformige. Men de eier de uendelige Vidders store Stilhed, deres Gru og vemodige Tungsind. Horizonten er vid; de hvidhættede Sneffjeld fortoner sig langt borte, og man føler, man færdes i et Eventyrland.

Thi et Eventyrland er det! Aldrig har jeg i mit omflakkende Sommerliv i det nordenfjeldske oplevet så meget som de Dage, da jeg for nogle År siden – det var i Trakternes «jomfruelige» Tid – gik fra Storlien til Nedalen, så megen Anstrengelse og Savn, så meget uventet og skuffende og så stor Glæde. Jeg ser endnu de tre unge Studenter sidde omkring et blafrende Bål nede i Kjærene ved Fiskåen, udmattede, sultne og døds-trætte som de var, indhyllede i den tætte Skodde i den lange, hemmelighedsfulde Nat. Koldt var det, så Vandet spekte, og de sad der med bøide Hoder uden at nævne et Ord, betaget af en Stemning, som lod dem merke Nærheden af det store ubekjendte i Naturen.

Lunt, bortgjemt som en Fugls Rede i Skogen ligger den lille Fjeldgård Nedalen mellem de hvide Birkestammer nede ved Nea. Eieren har ryddet hver Plet her lige under Sylene, hugget og kjørt hver Tømmerstok. For solid og velgjort må alting være, hvor Snestormen raser i ugevis om Vinteren, og Ski og Truger er det eneste Middel til at nå nærmeste Nabo to Mil borte. Stuerne er koselige, og Folkene har Fjeldbøndernes lyse Sind og elskværdige Gjæstfrihed. Det er, som kommer man til gamle Venner; der diskes op med det bedste i Madveien, og Folkene formelig kappes om at gjøre en Livet behageligt.

At leve her en Sommer, det er Helsebod for et blegt, forkavet Bymenneske. Man ligger på Volden og ser op til Lillesylen på den ene Kant, Skarsfjeld på den anden. Nedigjennem Dalen glitrer Nea i tusen Slyngninger, og en Aftentur i Båd på dens stille Vande vilde være det stemningsfuldeste i Verden, hvis ikke Myggen af og til havde blandet sin Gift i Glædesbægeret.

Nedalen er et Centralpunkt i Syltrakterne. Man kan gjøre Ture over til Essand, en af de fiskerigeste Sjøer nordenfjelds, og Kvarter kan nu tages på Turistforeningens nye

Nedalen gård sett mot øst – 1920 Foto Nordhagen og Refsdal

Hytte på Storeriksvold. Der kan gjøres Besøg over Grænsen til den svenske Turistforenings Hytte nedenfor Sylene, og man kan tage en Afstikker hen til den vakre Stuesjø.

I det hele har Nedalen en stor Fremtid for sig som Turistkvarter. Den trønderske Ungdom må vel en Gang se til at finde derop, når Velocipedgalskaben med Rekordsætning på de støvede Landeveie er tilende.»

Turisttrafikken øker

Da dette sto på trykk, var fotturistene i Nedalen blitt så mange at kvarteret på Nedalen gård ikke lenger kunne huse alle som kom. Foreningens styre tenkte først å be Jon Nedalen utvide kvarteret med ett eller to rom til, men «etter nærmere Overveielse fandt man det dog heldigst at gå til fullstendig Nybygning». Foreningen fikk en tomt til disposisjon like ved gården, og den nye hytten, som også fikk to rom og fire senger og kostet 400 kroner, sto ferdig sommeren 1898. Tilsammen hadde man på gården og i den nye hytta nå altså åtte senger til rådighet, og ifølge styret «antages Behovet af Husrum ved denne Station at være tilfredsstillt for en længere Fremtid».

Foreningens utrettelige arbeid for å utbre interessen for fjellet – bl.a. gjennom årsskriftet, som med artikler og rutebeskrivelser ble utlagt til salg hos byens bokhandlere – gjorde imidlertid snart denne antagelsen til skamme. Viktig var det dessuten at Den Svenska Turistföreningen i 1890 og 1895 bygget hytter nord og øst for Sylmassivet, og at Trondhjems Turistforening i 1896 åpnet Storeriksvollen ved Essandsjøens nordende. Dette ga helt nye muligheter for variasjon og rundturer, men Nedalen var og ble like fullt det sentrale mål for den økende strømmen av fjellturister.

Allerede i 1902 så foreningen seg derfor igjen nødt til å bygge, ikke minst på grunn av en tiltagende vinterturisme. Besøket i Nedalen var dette året kommet opp i 69 turister – 32 sommerturister og 37 skiløpere i mars. Av de siste var ikke mindre enn 14 kommet til Nedalen på en gang uten at det var gitt forvarsel av noe slag. I turistforeningens årsberetning ble det redegjort for saken, som på ingen måte var problemfri: «Uagtet der i god tid var averteret i Trondhjemsaviserne, at der ikke kunde modtages skiløbere på Nedalen, indfandt der sig dog i påsken en del sådanne, og flere af disse opførte sig beklageligvis på en sådan måde, at eieren fandt sig beføiet til at frasige sig al befatning med turister, hvis ikke turistforeningen kunde udvide sine huse og skaffe bedre udstyr deroppe.»

Eieren var nå imidlertid ikke lenger Jon Nedalen. Etter å ha ryddet og drevet Nedalen gård i 37 år, hadde han i 1900 solgt gården og hele den store eiendommen til ingeniør Jørgen Lysholm fra Tydal og flyttet til Brekken øst for Røros. Der døde Marit Henningsdatter Nedalen i 1903, og året etter overtok sønnen Henning gården som faren hadde kjøpt. Ti år senere, i 1914, døde også Jon Nedalen, 76 år gammel. Da

Minnesteinen over Marit og Jon Nedal. Foto Bent Ramberg

Trondhjems Turistforening i 1987 var 100 år, hentet foreningen en vakker stein i Nedalen og fikk denne reist på Jon og Marit Nedalens grav som en synlig takk for den store innsatsen som disse to i så mange år nedla i fjelldalen under Sylan.

Til tross for problemene som vinterturistene hadde forårsaket, var Jørgen Lysholm innstilt på samarbeid med turistforeningen. Da ny hytte som nevnt kom på tale i 1902, stilte han tomt vederlagsfritt til disposisjon, og det ble bestemt å bygge den nye hytta på en idyllisk plass i bjørkeskogen, på en liten haug i terrenget, helt nede ved Nea omlag 300 meter vest for gården. Nybygget, som sto ferdig i 1904, fikk et soverom med seks senger, kjøkken og stue med peis. Deretter ble den gamle hytta like ved gården revet og flyttet inntil den nye, slik at Nedalshytta nå fikk tre soverom med tilsammen 12 senger.

Jørgen Lysholm drev Nedalen gård i fem år før han forpaktet bort driften og flyttet fra dalen. Etter hvert så han det som lite formålstjenlig å bli sittende med eiendommen og

signaliserte at han ville selge. Styret i Trondhjems Turistforening ga da beskjed om at foreningen kunne være interessert i å kjøpe. Og slik ble det; etter en del forhandlinger ble kjøpekontrakten underskrevet 27. august 1913. «Eiendommene har et areal av mellom 40 og 50 km², hvorav størsteparten er bart høifjeld. Dens østgrænse falder sammen med riksgrensen i en længde av omtrent 11 km fra Storsylen i nord til Nea i syd,» heter det i årsberetningen for 1913. «Paa gaarden Nedalen fødes for tiden 1 hest, 15 à 16 kreaturer og mange gjeter.»

Turistforeningen betalte 10 000 kroner for eiendommen. Ved kjøpet sto det syv hus på gården, tre stuebygninger, låve, fjøs og to stabbur, som ble taksert til en samlet verdi av 10 300 kroner. Man kan derfor ikke si annet enn at kjøpesummen var gunstig for foreningen, selv om det altså dreide seg om en eiendom som både lå høyt til fjells og langt av lei. For foreningen var formålet med kjøpet imidlertid ikke primært å drive gårdsbruk, men var gjort «i det sikre haab at det derved maa lykkes at faa gjenreist det synkende turistliv i disse herlige fjeldtrakter.» At dette lyktes forteller flere senere utvidelser av Nedalshytta om, først i 1933/34 (til 34 senger) og i 1949 enda en gang (til 50 senger). Slik Nedalshytta da fremsto, ble den stående til den så å si måtte rømmes på grunn av reguleringen i 1970.

Nedalen gård ble i turistforeningens eie drevet med forpakter til 1951, da driften ble nedlagt, men foreningen leiet i flere år etter dette kyr i sommerhalvåret og budeie til å passe dem for å skaffe melk, ost og smør til turisthytta.

Nedalen fredes

«Nedalen ligger overmåde vakkert i en ved sin fyldige, alpine flora interessant høifjeldstrakt,» hadde Carl Schulz allerede i 1889 skrevet i turistforeningens reisehåndbok. Hvilke kunnskaper han hadde om botanikk vites ikke, men de var muligens solide nok. Det er i hvert fall et faktum at Nedalen 28 år senere ble fredet som botanisk naturpark, som den første større naturfredning overhodet her i landet.

I mars 1909 hadde Nordal Wille, som var professor i botanikk ved Universitetet i Kristiania, holdt foredrag i Det Norske Geografiske Selskab «Om Naturens Mindesmærker og Deres Bevarelse». I dette foredraget gjennomgikk Wille hva som var gjort for å ta vare på verdifulle naturområder både i USA og i en rekke europeiske land, bl.a. i Sverige, hvor det på denne tiden var lagt frem forslag om opprettelse av flere store nasjonalparker. Wille fremholdt at Norge nå burde komme etter: «Naturens udseende forandres mere og mere i vort Fædreland, ligesom i alle andre kultiverede Lande, og den Jordoverflade, som Naturkræfterne har tildannet i Tidernes Løb, blir forandret og ofte ødelagt ved Menneskenes Indgriben. De oprindelige Samfund af Dyr og Planter ødelægges, eller forandres ved at deres Livsbetingelser omdannes.» For å bevare den norske naturen mot ødeleggelse måtte man, sa Wille, vekke interessen for og kjærligheten til naturen hos folk flest, og i særlig grad hos ungdommen.

Foredraget førte til at Det Norske Geografiske Selskab oppnevnte en komité som utarbeidet et forslag til en lov om naturfredning. I november ble komiteens innstilling og lovforslaget oversendt Arbeidsdepartementet, som innhentet uttalelser om forslaget fra amtmennene (fylkesmennene) og naturvitenskapelige institusjoner rundt om i landet. Da uttalelsene entydig var positive, ble saken fremmet for Stortinget, som den 25. juli 1910 vedtok den første Lov om naturfredning. Loven førte allerede i 1911 til et bedre vern av det sjeldne og verdifulle plantelivet på Dovrefjell, nærmere bestemt på statens fjellstueeiendommer Drivstua, Kongsvoll, Hjerkin og Fokstua, og til fredning av flere mindre skogområder i Hordaland, Møre og Romsdal og på statens grunn i Finnmark.

Selv om naturfredningsloven nå var vedtatt og de første tiltak i medhold av loven var blitt gjennomført, nedla ikke komiteen arbeidet, men tok tvert imot fatt på et omfattende opplysningsarbeid om behovet for naturvern også i Norge. Man kom etter hvert frem til at dette arbeidet best kunne organiseres gjennom et landsomfattende nett av ideelle naturvernforeninger. Komiteen tok derfor initiativet til opprettelsen av «Landsforening for Naturfredning i Norge», som ble stiftet 5. november 1913, og som var forløperen til det som i dag heter Norges Naturvernforbund.

Ifølge statuttene skulle landsforeningen bestå av et nett av kretsforeninger, og komiteen oppfordret interesserte og sentrale personer i de enkelte landsdeler om å ta det nødvendige initiativ til å få kretsforeningene opprettet. 29. april 1914 var Østlandske kretsforening med sete i Kristiania et faktum, og to måneder senere, 21. juni, var også Nord-Norges kretsforening med sete i Tromsø stiftet. Trøndelag kretsforening med sete i Trondheim ble stiftet 2. november 1915, mens man på Vestlandet av forskjellige grunner ikke fikk organisert kretsforeningen før i 1918.

I regi av landsforeningen og kretsforeningene ble det i tiden som fulgte, nedlagt et betydelig arbeid for å få naturvernarbeidet i Norge i gang. I 1914 ble 50 dekar gran-skog fredet i Sogn og Fjordane (Luster), og året etter fulgte flere mindre, men likevel viktige fredninger: Fluettjernet i Vest-Agder for å verne om planten storak (en halvgressart som i Norge bare vokser i noen ganske få tjern), sibirstjernens eneste norske voksested ved Aursunden i Sør-Trøndelag, 35 dekar urskog ved Namdalseid i Nord-Trøndelag og en granforekomst i Sør-Varanger i Finnmark. Endelig ble også et omlag 70 dekar urskog i Telemark fredet i 1916.

Seks år etter at naturfredningsloven var vedtatt var man altså kommet et stykke på vei, men ennå var de områdene som ble vernet forholdsvis små. Problemet var at loven ikke ga hjemmel for opprettelse av større verneområder, som natur- eller nasjonalparker, noe Landsforeningen for Naturfredning i Norge sterkt ivret for. Etter påtrykk, særlig av Østlandske kretsforening, ble imidlertid loven endret ved en tilleggslov av 14. juli 1916, og dette var bakgrunnen for at landets første virkelig omfattende naturfredning kunne gjennomføres i Nedalen året etter.

Ideen til fredningen kom fra konservator Ole Nordgaard ved Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Museum. Under ekskursjoner gjennom flere år hadde Nordgaard oppdaget at det var et rikt planteliv i Nedalen, med flere sjeldne plantearter. Ifølge Nordgaard var de botaniske forekomstene i Nedalen så verdifulle at området burde vernes.

Trøndelagens Kredsforening for Naturfredning i Norge var ikke mer enn såvidt stiftet før Nordgaard la saken frem for foreningen, som øyeblikkelig grep fatt i den. Allerede den 9. november 1915, bare en uke etter konstitueringen, tok styret spørsmålet opp til behandling, og vedtok enstemmig å henvende seg til grunneierne, Thomas Angells Stiftelser og Trondhjems Turistforening, for å høre deres mening om å få deler av eiendommene fredet som en botanisk naturpark. I brevet til Thomas Angells Stiftelser, datert 17. november 1915, heter det bl.a.:

«Sylenedistriktet er ikke alene nogen av Trøndelagens, men ogsaa av landets vakreste distrikter. De forrevne fjeldpartier omgis av frodige bjerkelie, og den rike vegetation i de subalpine partier kappes med, hvad vi ellers kan opvise her i landet. Distriktet er endnu i botanisk saavel som i zoologisk henseende meget litet undersøkt; men det er utvilsomt meget rikt i begge henseender, og der er ingen tvil om, at vi f.eks. her vil paatræffe de sydligste utløpere av flere arktiske arter. Der vil i de nærmeste aar bli optatt omhyggelige undersøkelser over forholdene i distriktet omkring Sylene. Men der er al grund til allerede nu at sørge for, at distriktet faar bevare sin botaniske karakter uforandret.

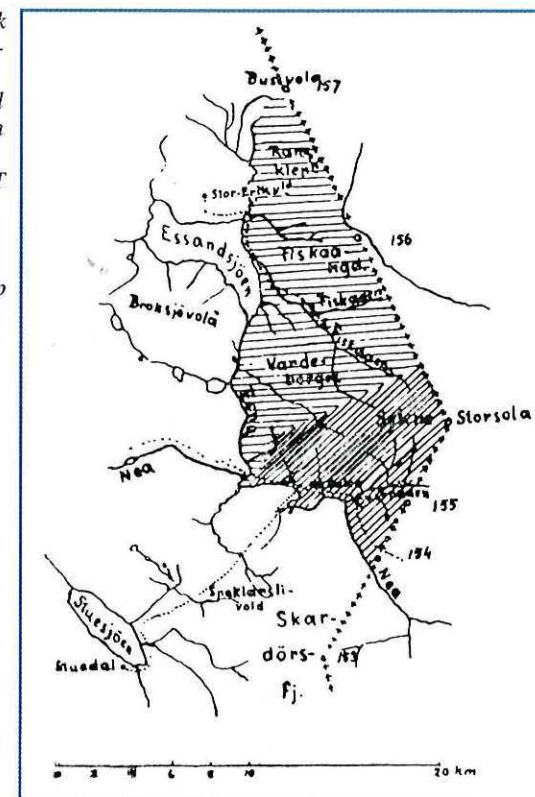
Kredsforeningen har samtidig optatt forhandlinger med Trondhjems Turistforening for at faa fredet Nedalen paa samme vis. Herved vilde man opnaa at bevare distriktet som en perle for de naturelskende turister, og det vil samtidig kunde bli en guldgrube for de botaniske forskere, som her vil faa en stor, naturlig, botanisk have at studere i. Pekuniært vilde en saadan fredning neppe kunde berøre De Angellske Stiftelsers interesser. Paa den anden side vil det være av stor interesse for videnskabsmænd og turister som før nevnt, om distriktet kan utvikles til en nationalpark, hvad vort land i motsætning til vore nabolande, savnet i høi grad.»

Begge grunneierne viste seg å være positive til forslaget om fredning. Thomas Angells Stiftelser svarte like over nyttår 1916 på henvendelsen med å sende inn et forslag om fredning til Kirke- og undervisningsdepartementet. Departementet svarte imidlertid, i tråd med den daværende lovteksten, at Lov om naturfredning ikke hjemlet adgang til opprettelse av naturparker. Trondhjems Turistforening tok for sin del opp saken på generalforsamlingen den 27. april samme år, og fattet der vedtak om at «bortset fra saadanne almindelige forekommende trær og planter som er nødvendig for gaarden og de paa Nedalens grund beliggende hytters drift, eller som beboerne, turistene eller andre veifarende tiltrænger til kaffevarme og lignende, skal al skog og anden vegetation i utmarken paa eiendommen være fuldstændig fredet, saaledes at intet trær, ingen busk eller plante maa hugges, oprykkes, skades eller borttages uten at

Kartet viser den botaniske naturpark ved Sylene, opprettet ved Kgl resolusjon 6. juli 1917. Det vannrett skraverte området er del av områdene til Thomas Angells Stiftelser. Den delen av naturparken som er skrått skravert er eiendommen Nedalen som TT kjøpte 1. september 1913.

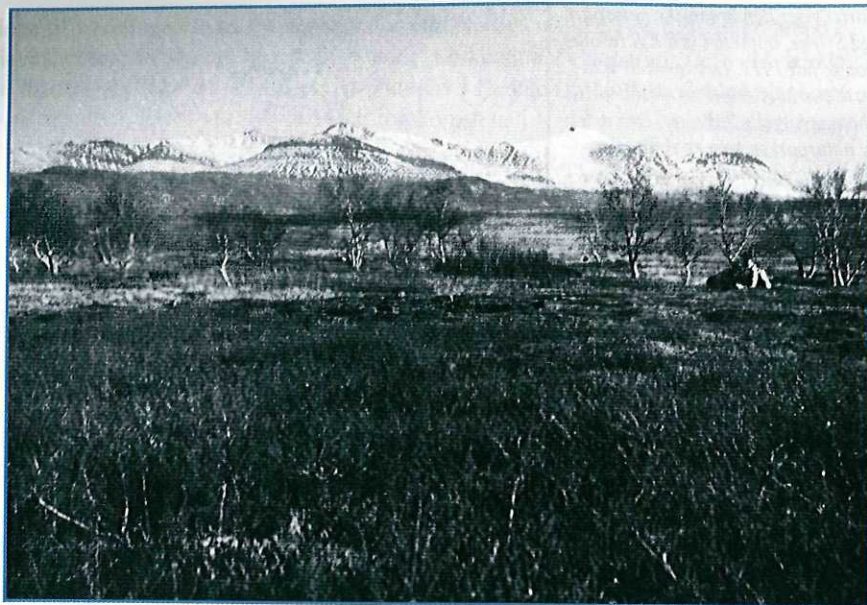
«Eiendommens grænser angis saaledes: riksgrensen, elven Nea til et punkt likeoverfor Gjeitbækkens utløp i samme, dog med et litet bjerkeskogsareal paa sydsiden av Nea mellom overfartsstedet ved turisthytten og utløpet av fra store Haanktjern; fra nævnte punkt like overfor Gjeitbækkens utløp i Nea i omtrent ret linje til midtre lille Haanktjern og herfra i ret linje til toppen av Storsylen. Det saaledes avgrænsede areal er mellom 50 og 60 kvadratkilometer stort.»

(Utdrag fra årsberetningen for Trøndelagens kredsforening for naturfredning i Norge 1916, trykt i «Naturfredning i Norge» og referert i TTs årbok for 1967 som en del av 50-årsberetningen for den botaniske naturpark i Nedalen.

styret for Trøndelagens kredsforening for naturfredning i Norge har git sit samtykke hertil.» Foreningen presiserte imidlertid i et brev til Naturfredningsforeningen av 9. mai at «fredningen ikke maa være til hinder for fremtidig rydning og bebyggelse, heller ikke for arbeide ved vasdragene og mulig grubedrift».

Av økonomiske årsaker som vi skal komme tilbake til, hadde fredningstanken altså ikke fått fullt gjennomslag i turistforeningen. En fredning måtte ikke være til hinder for økonomisk utnyttelse av eiendommen! Selv om vi må se dette i lys av datidens forhold, med naturvern som en ny og for mange uvant, ja, nærmest unødvendig tanke, skulle denne tilføyselsen med tiden vise seg å bli skjebnesvanger for Nedalens fremtid. Man kan vel, selv om det kanskje er urettferdig mot dem som foretok beslutningen etter beste skjønn i en helt annen tid enn vår, si det slik at Trondhjems Turistforening med dette selv hadde tatt det første spadestikket i det som mange år senere skulle bli Nedalens grav.

Fra Nedalsmyrene mot Sylmassivet. TTs årbok 1964.

Foto Einar Møller

Naturfredningsforeningen fortsatte imidlertid sitt arbeid for å få dalen fredet. Etter at Stortinget sommeren 1916 hadde vedtatt lovendringen som åpnet adgang til å opprette større verneområder, ble saken utpå høsten fremmet overfor departementet på nytt, og denne gang med positivt svar. I løpet av våren 1917 ble de relativt enkle fredningsbestemmelsene utarbeidet, og den 6. juli 1917 ble fredningen vedtatt ved Kgl. resolusjon. I fredningsbestemmelsene het det:

- «1. Eiendommen Nedalen, gr.nr. 189, br.nr. 3 og gr. nr. 190, br.nr. 6 i Tydalen herred i Søndre Trondhjems amt, skal være fredet saaledes, at med de innskærnkninger som nærmere er angitt i en av eierne utstedt erklæring av 9. mai 1916, maa ingen plante, ingen busk og intet tre hugges, oprykkes, skades eller borttages.
2. En nærmere betegnet strækning under eiendommen Østby, gr.nr. 180, br. nr. 1 i Tydalen herrede i Søndre Trondhjems amt, skal være fredet saaledes, at de paa denne strækning voksende planter av enhver slags ikke maa oprykkes, skades eller borttages. Veifarende har dog ret til at bruke fornøden ved til opgjøring av kaffevarme og lignende.

Dispensation fra forbudet kan meddeles av departementet efter indstilling fra Trondhjems Videnskabsselskabs botaniske afdeling.»

Tilsammen omfattet fredningen et areal på omlag 100 km², fordelt med en tredjedel omtrent på turistforeningens eiendom, mens Thomas Angells Stiftelser eide resten av området.

Om denne første store naturfredningen i Norge skrev Trøndelagens kredsforening for naturfredning i Norge bl.a. følgende i sin årsberetning:

«Nedalen er et ganske ualminnelig vakkert parti og byr paa en sjelden mangesidig natur. Sylenes øverste parti (høieste top 1762 meter over havet) ligger saa høit, saa vi heroppe staar i et rent stenøde med sneflækker rundt omkring; der er heroppefra en pragtfuld utsigt over Trøndelagen og over de jemtlandske partier av Sverige. Det høiest liggende tjern er Syltjernet i 1007 meters høide over havet. Fra toppens stenøde finder vi alle overganger til de subalpine myrstrækninger og bjerkelie som danner naturparkens lavereliggende partier nedover mot Nea; selve husklyngen paa Nedalen ligger i 700 meters høide midt i den frodigste bjerkeli, man kan ønske sig. Paa sine steder gjør lien indtryk av en ren kunstepark med sit jevne og frodige græsteppe, andesteds, helst hvor grunden er fugtigere, er der rike, over mandshøie vidjekrat vekslende med tuer av tyrhjelm, og pyttene er kranset med høie starrbevoksninger. Langs Neas sandede bred søndenfor gaarden kan besøkeren ikke undgaa at lægge merke til de over meterhøie *Pedicularis Sceptum Carolinum* (kongsspir), som staar som lysestaker bortover. Floraen i distriktet er imidlertid endnu saagodtsom ukjendt for de norske botanikere, og det staar som en av vore første opgaver at se at faa distriktet indgaaende undersøkt. Der kan ikke være nogen tvil om at man her vil finde adskillige plantegeografisk interessante forekomster, og specielt maa vi vente at faa høre om adskillige utløpere fra den arktiske planteverden. - - - Imidlertid viser egnen sig ogsaa at være interessant i zoologisk henseende og en nærmere undersøkelse er høist ønskelig. Vasdragene er rike paa ørret, rør og lake.

Oppe i de aller øverste partier hækker fjeldrypen i stort antal, mens lirypen derimot sommeren 1916 var sjelden. Av andre fugle kunde man ikke undgaa at lægge merke til smaasneppe, rødbente sneppe og smaaspover; myrene gir i det hele tat indtrykk av at huse et rikt dyreliv. Det er mulig at man senere bør søke at faa egnen fredet ogsaa som zoologisk naturpark. Ogsaa i geologisk henseende er en detaljert undersøkelse ønskelig.

Naar vi nu har faat fredet Nedalen som botanisk naturpark, skal vi ogsaa huske paa at ideen hertil først blev utkastet av konservator O. Nordgaard ved Trondhjems Museum; hans navn bør være uløselig knyttet til dette vakre stykke norsk natur, som for alle tider skal forbli uforandret i nationens eie.»

Vannrettighetene selges

Da kretsforeningen skrev dette, var den kanskje ikke klar over at den samme generalforsamlingen i Trondhjems Turistforening som i 1916 hadde støttet tanken om fred-

ning av Nedalen, i et annet vedtak også gikk inn for et forslag fra styret om å selge Nedalen gårds vannrettigheter i Nea til det som da het Trondhjems Elektrisitetsverk for 7000 kroner. I så fall hadde man kanskje sløyet den siste setningen, eller i det minste avsluttet den med et stort spørsmålstegn.

Begrunnelsen og bakgrunnen for salgsvedtaket var naturligvis foreningens økonomi. Kjøpet av Nedalen i 1913 hadde vært et stort løft, samtidig som besøket i de økonomisk trangere tider under verdenskrigen hadde stagnert. Det var ikke mer enn såvidt driften av Nedalshytta bar seg, samtidig som det etter hvert også var nødvendig å få utført en del arbeider på hytta. Bl.a. var kjøkkenet for lite, og det lå slik til at det nærmest var uutholdelig der når solen stekte på varme sommerdager. En ombygging var derfor høyst ønskelig. I tillegg krevet også bygningene på Nedalen gård vedlikehold. Ifølge kontrakten var det forpakteren som skulle forestå dette, men han hadde sluntret unna, og både i hovedbygningen og ikke minst fjøset var det større oppgaver som ventet.

Foreningen hadde dessuten også flere andre hytter som krevet vedlikehold, og for å klare seg hadde den vært nødt til å ta opp tunge lån. Det var med andre ord for å skaffe penger til en slunken kasse styret hadde gått inn for å selge vannrettighetene, med rett til å føre vannet i Nea ut av sitt naturlige leie, og rett til «i fremtiden at erholde av ovennevnte eiendomme fornøden grund til byggetomter, damsted, opdæmning, tunnel, kanal eller anden ledning, veianlæg, kraftoverføringsanlæg, grustak og stenbrud samt anden nødvendig grund til kraftens hensigtsmæssige utnyttelse.»

Flere år gikk imidlertid uten at elektrisitetsverket utbetalte de 7000 kronene som foreningen hadde solgt rettighetene for, og med god grunn – i kontrakten het det at pengene først skulle utbetales «naar reguleringen av vassdraget var helt ordnet», noe som på den tiden ennå var helt i det blå. Men i 1919 var situasjonen blitt så vanskelig at foreningen så seg nødt til å gjøre noe. I et brev til elektrisitetsverket ba styret i turistforeningen om at pengene nå måtte utbetales, og krevet at salgssummen måtte forhøyes for å kompensere for det rentetap foreningen hadde hatt ved ikke å få pengene tidligere. Dette gikk elektrisitetsverket med på, og tilbød turistforeningen 12 000 kroner – vel og merke på betingelse av at foreningen også overdro vannrettighetene i Ekorråa, som er en bielv til Nea. Etter å ha drøftet saken, la styret i turistforeningen spørsmålet frem på en ekstrordinær generalforsamling den 4. juli. Der foreslo styret at elektrisitetsverket kunne få vannrettighetene i både Nea og Ekorråa til en samlet sum av 15 000 kroner, noe som ble enstemmig vedtatt og også godtatt av elektrisitetsverket. I september, etter at formannskapet i Trondheim hadde godkjent avtalen, ble så pengene utbetalt.

Men selv om turistforeningen nå omsider kunne få utført de nødvendige arbeidene på husene i Nedalen og nedbetalt en del av sin gjeld, var det elektrisitetsverket som hadde størst grunn til å være fornøyd med handelen. I et hefte som Trondheim

Nedalshytten. Vinterbilde fra TTs årbok 1928, og sommerbilde fra omtrent samme tid.

Foto Ing. Wilhelmsen

Elektrisitetsverk i 1976 ga ut om kraftutbyggingene i Neavassdraget, innrømmes det åpent at «de gamle skjøtene på fall og rettigheter (bl.a. i Nedalen) var for kjøper ytterst favorable».

Utover i 1920-årene hadde turistbesøket i Nedalen sakte, men sikkert begynt å øke igjen, for så å gjøre et kraftig hopp i begynnelsen av 1930-årene. Ifølge årsberetningen skyldtes dette «at en mengde turister som pr. bil besøker Tydalen, benytter anledningen til å ta en kortere tur over til denne hytte». I 1932 var påskebesøket kommet opp i 163 mens antallet turister i sommersesongen var 389, og en ny utvidelse av hytta tvang seg frem. Økonomien var imidlertid stadig et problem, og for å finansiere utbyggingen, og kostnadene med å få ført en telefonlinje frem til Nedalen, så foreningens seg i 1933 og 1934 nødt til å gå inn på en ny avtale med Trondhjems Elektrisitetsverk. To parseller av eiendommen ble nå solgt til e-verket for tilsammen 8000 kroner etter at e-verket flere ganger hadde henvendt seg til foreningen for å få kjøpt deler av eiendommen i forbindelse med de etter hvert mer konkrete planene for kraftutbygging i Sylan-området. Den ene parsellen besto av åtte km² snaufjell mellom Ekoråa, Nea og riksgrensen, mens den andre omfattet 160 dekar bjørkeskog sør for Nea.

«I dag kan Trondhjems Turistforenings forskjellige disposisjoner i Nedalen virke noe inkonsekvent,» skrev foreningen i 1967 i et hefte som ble utgitt i anledning Nedalsfredningens 50 årsjubileum. «Det er to forhold som her må tas i betraktning. For det første forelå det et sterkt ønske om utbygging av turistmulighetene i Nedalen, til tross for vanskelig økonomi. TTs formål var jo å utvikle fotvandring og fjellskiløping, særlig ved bygging og drift av turisthytter i fjelltraktene. Og hensikten med kjøpet av eiendommen var å sikre og åpne dette området for fjellturismen.

For det andre må disposisjonene vurderes ut fra den tids forhold. TEV var interessert i Nea og Ekoråa på grunn av den ca. 100 m store fallhøyde ovenfor gården. Og den tids maskinelle og utbyggingsmessige muligheter ville ikke kunne skape noen hindring for eller nevneverdig ødeleggelse av Nedalens turistmuligheter, bortsett fra det begrensede området i sydøstre del av eiendommen. TTs behov i forbindelse med turistdriften kunne dekkes ved begrensningene i de solgte rettigheter.

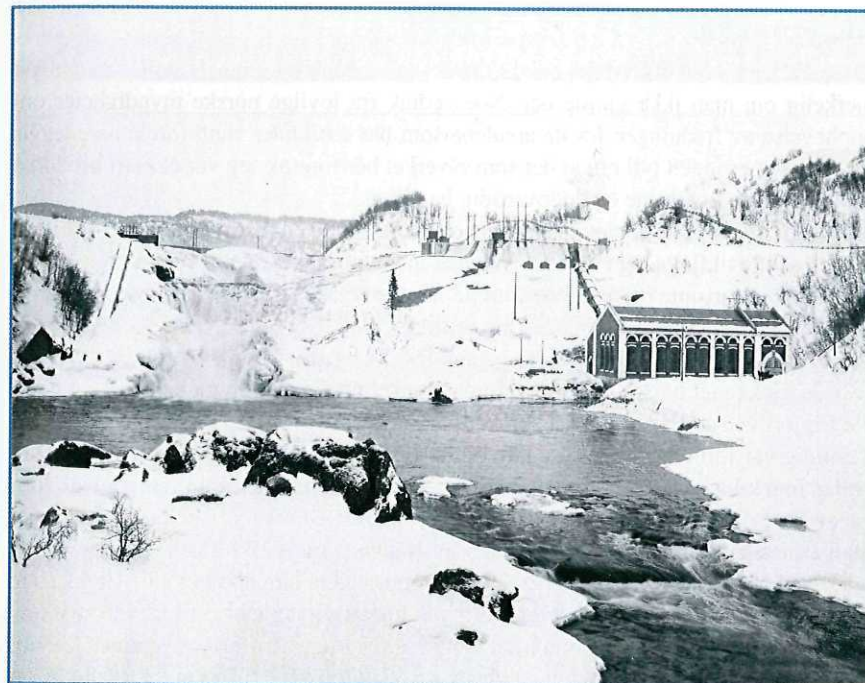
TTs disposisjoner i og med de foretatte salg må også i dag vurderes ut fra salgstidens forhold og sees med den tids øyne. Disposisjonene kan ikke tolkes videre eller mer omfattende enn på den tid salget fant sted. På dette grunnlag skulle Nedalen fortsatt gi TT store muligheter til å tilfredsstille foreningens formål.»

Dette er sikkert en riktig vurdering. Likevel lurar tanken i bakhodet: Kunne Nedalen blitt spart og bevart, og dermed «for alle tider forblitt uforandret i nasjonens eie», om også turistforeningen allerede under første verdenskrig og i 1930-årene hadde vært like fremsynt som kraftutbyggerne?

På terskelen til fjellheimen

Trondhjems Elektrisitetsverks første kraftstasjon ble åpnet ved Øvre Leirfoss i november 1901, etterfulgt av Nedre Leirfoss omlag ti år senere. Begge disse kraftverkene ble drevet uten reguleringer eller damanlegg, men elektrisitetsverket var som vi har hørt tidlig ute for å skaffe seg de rettigheter som var nødvendige for den videre utbyggingen av Neavassdraget. Ennå hørte planer for Nedalen og Sylan-området fremtiden til, men etter hvert som tiden gikk spiste kraftutbyggerne seg stadig lenger oppover i vassdraget med flere kraftstasjoner mellom Øvre Leirfoss og Selbusjøen, og så videre oppover mot Tydalen, hvor den første reguleringen – av Stugusjøen – ble gjennomført i 1940. E-verket sto nå på terskelen til selve fjellheimen, klar til endelig å høste fruktene av de første investeringene som ble gjort tyve år tidligere.

I 1940 kom tyskerne og krigen til landet, men både Nedalshytta og Storerikvollen ble holdt åpne som vanlig både dette og året etter. De som ville på fjelltur i Sylan måtte imidlertid ha grensesonepass, og som en følge av dette sank besøket kraftig. I 1942 førte strengere grenserestriksjoner til at hyttene ble stengt, og den 20. juni 1943 ble

Kraftstasjonen i Øvre Leirfoss 1901.

Foto Erik Olsen

både Nedalen gård og Nedalshytta beslaglagt av Statspolitiet. Beslagleggelsen og tyske patruljer som til stadighet var ute i fjellet, klarte likevel ikke å hindre at det gjennom hele krigen var en betydelig illegal trafikk gjennom Nedalen, både av flyktninger og kurerer på vei til og fra Sverige. Forpakteren på Nedalen gård, Oliver Rotvold og hans familie, levde et farlig liv, flere ganger med flyktninger gjemt like ved gården mens den tyske patruljen befant seg på Nedalshytta 300 meter unna, og Rotvold var rett som det var i klammeri med tyskerne. Hvor mange han og sønnene hadde loset til grensen og sikkerhet i Sverige, hadde Rotvold ved krigens slutt ikke tall på, men det var ikke få.

Samme sommer som hyttene ble beslaglagt, begynte e-verket å bygge en dam ved Esnas utløp fra Essandsjøen. Denne reguleringen, som først ble ferdig i 1945, økte vannstanden i sjøen betydelig og flere tusen mål av det fredete området ble satt under vann uten at en finger ble løftet i protest, dels fordi utbyggingen skjedde under dekke av krigen og dels fordi samfunnet etter krigen hadde oppgaver mer enn nok å rette oppmerksomheten mot under gjenoppbyggingen av landet. Skaden var dessuten allerede skjedd og var lite å gjøre med, og hva betydde det vel at noen kvadratkilometer verneverdige fjellmyrer var blitt ødelagt, sammenlignet med den friheten som nettopp var vunnet?

Om e-verket kjente til fredningen eller ikke skal være usagt, men det ville være høyst merkelig om man ikke gjorde det. Noe vedtak fra lovlige norske myndigheter om opphevelse av fredningen for de arealene som ble satt under vann forelå naturligvis ikke, og det er ingen tvil om at det som e-verket her foretok seg var et klart brudd på fredningsbestemmelsene og en lovstridig handling.

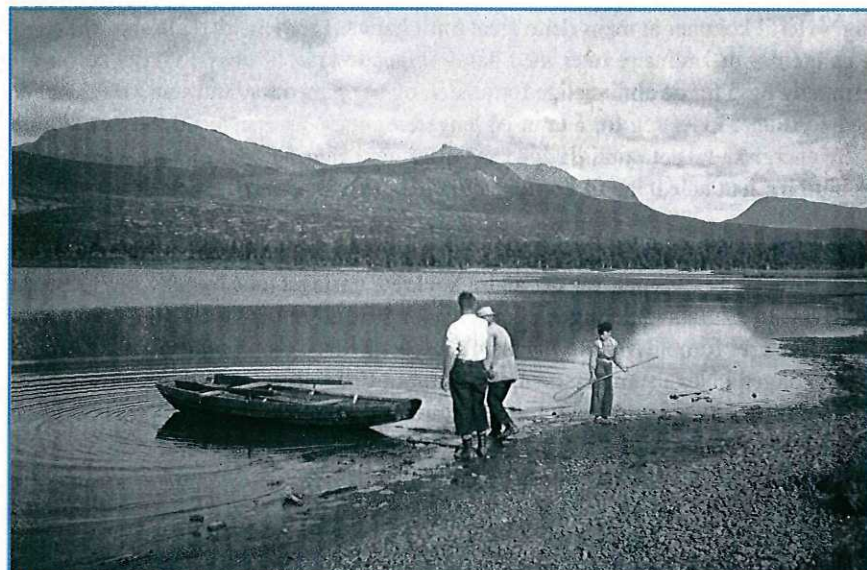
Fredssommeren 1945 opplevde Nedalen og Nedalshytta en tilstrømning som aldri før. «Alle» skulle til fjells, og i løpet av sommeren kom besøket opp i 1150 gjester. Da tilstrømningen fortsatte også i årene som fulgte, ble det, som tidligere nevnt, nødvendig med nok en utvidelse av hytta, som ble fullført i 1949. Det ble nå gravet ut og støpt en skikkelig kjeller, bygget tilbygg for betjeningsrom og fire nye gjesteværelser, foruten at både kjøkkenet og spisesalen ble bygget om. Endelig fikk hytta badstue, og plass ble frigjort ved at det ble reist et skikkelig uthus.

Samtidig var forberedelsene til andre og langt mer omfattende byggearbeider i gang omlag fem kilometer sørøst for Nedalshytta. For å få full nytte av fallrettighetene som var ervervet fra turistforeningen 30 år tidligere, hadde e-verket utarbeidet planer for et reguleringsmagasin i den øverste delen av Neavassdraget. Dammen skulle etter de opprinnelige planer bygges på norsk side av grensen, men magasinet ville strekke seg inn i Sverige, og dette hadde svenske myndigheter gitt tillatelse til i 1934. Av forskjellige grunner ble det ikke noe av denne utbyggingen før krigen, men i 1948 og 1949 ga de norske og svenske myndigheter e-verket fornyet konsesjon for reguleringen etter reviderte planer.

Essanddemningens midparti (av tre). Bilde fra TT's årbok 1967.

Foto Carl W. Gotaas

Store Honktjønn. Nedalen. Fint ørret- og rørfiske her.

Foto Magne Haave

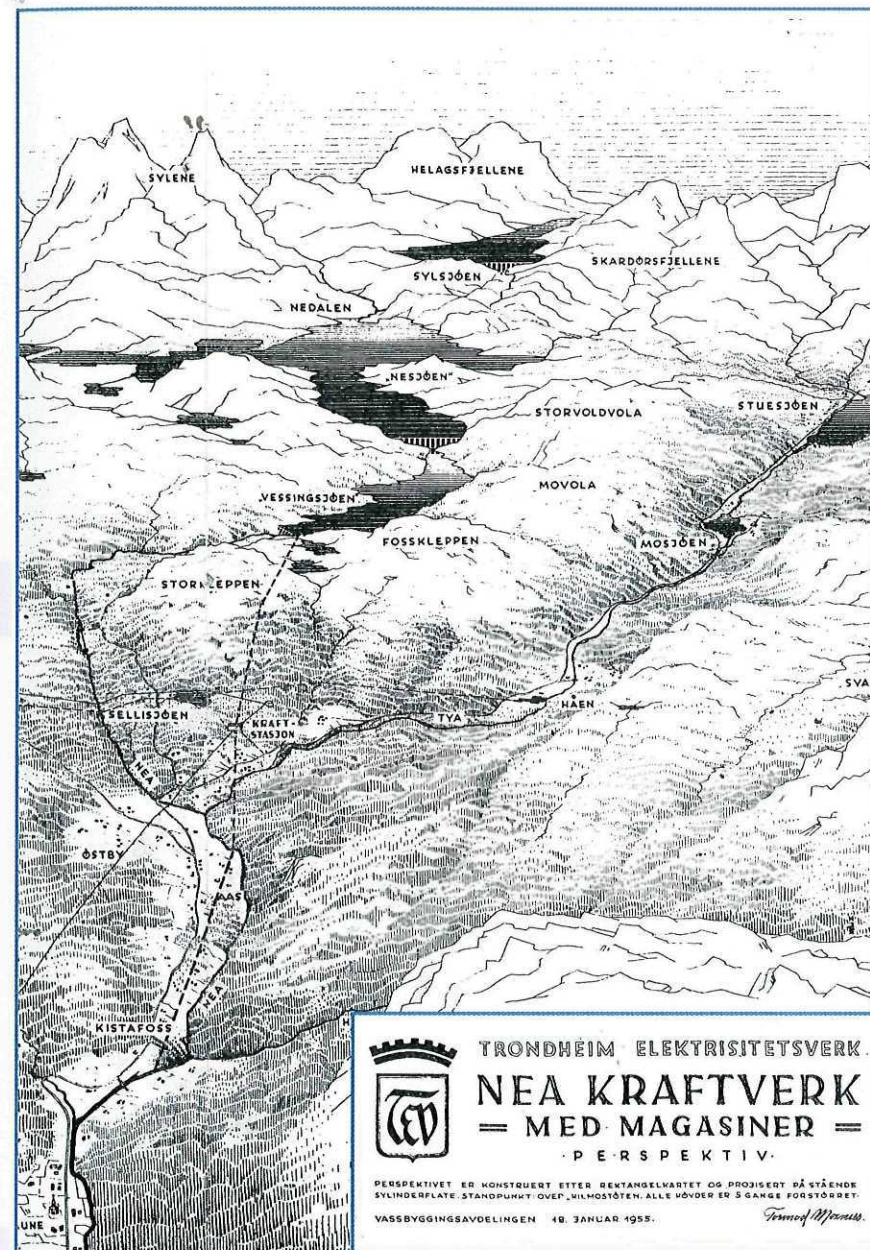
Hele utbyggingen skulle nå foregå på svensk side, med selve dammen halvannen kilometer øst for grensen. Derfra ville en ny kunstig sjø strekke seg 13 km sørøstover og legge under vann «en betydelig høyslette hvorigjennom Nea og Biskopåen flyter i rolig løp, og en rekke fjellvatn ligger som små speil i landskapet», som det heter i en redegjørelse om planene i turistforeningens årbok. Utbyggingen ville legge beslag på 17 kvadratkilometer, «eller noenlunde samme areal som Essandsjøen før den nå foretatte oppdemning.»

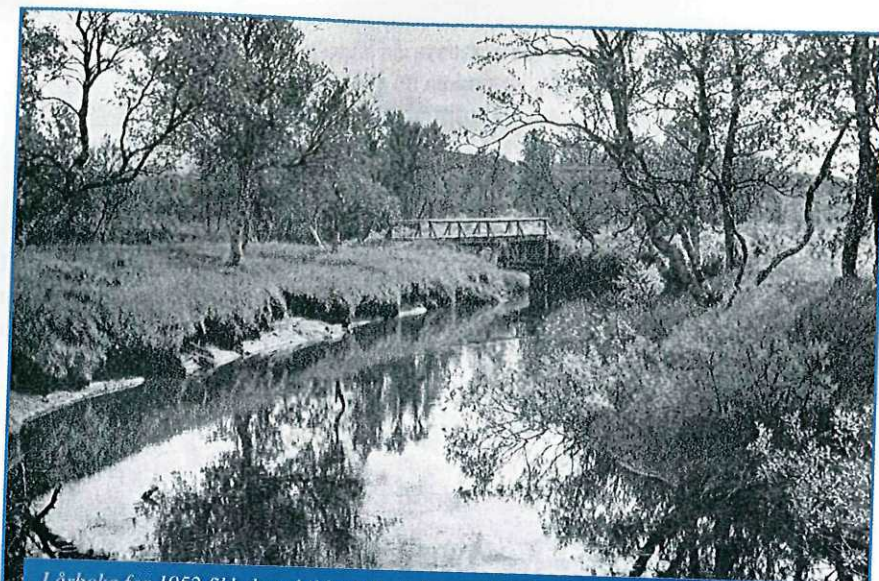
I 1952 var arbeidene sluttført. Om magasinet - som i Norge fikk navnet Sylsjøen, mens det på svensk side kalles Nedalssjön - skriver Trondheim e-verk: «Det er en alminnelig oppfatning hos folk som ferdes i disse trakter at Sylsjøen har forskjønnet terrenget, når en sammenligner situasjonen idag med forholdene slik som de var tidligere.» Man må utvilsomt være kraftutbygger for å se det slik. At ødeleggelse av natur kan betraktes som en «forskjønnelse av terrenget», uansett hvor gode argumenter man ellers har for inngrepet, står vel for svært mange årbok. «Det skulle være grunn til å tro at den nye sjø som ligger helt inn til foten av det veldige som noe av en gåte. E-verket hadde imidlertid fått god støtte for påstanden i turistforeningens Helagsmassiv og forøvrig omgis av Ekornhammeren, Skarsfjellene, Gråvålen og Nesjöstötarna på en stille sommerdag vil kunne gi skjønnhetsinntrykk, omenn av en annen art enn dem man i dag kan nyte på en tur med ryggsekk og fiskestang langs Nea og Biskopåen, så dog neppe mindre tiltalende,» het det der året før dammen ble ferdig. «Hertil kommer at mens dette areal hittil har vært forbeholdt de få som har valgt å gå utenfor de ordinære ruter med herav følgende krav til utstyr, vil det nå bli tilgjengelig også for de alminnelige fotturister, og til og med for dem som av alder eller andre grunner kvier seg for å ta ut på lengere og mere anstrengende fotturer. For de mere energiske vil det samtidig åpne seg nye ruter i Helagsfjällene som kanskje svært få hittil har hatt anledning til å stifte nærmere bekjentskap med.»

Det uberørte skrumper inn

Reguleringen av Sylsjøen var det andre konkrete anslaget mot Nedalen i løpet av få år. Hverken Essandreguleringen eller Sylsjøen berørte rett nok selve dalen, og fordi Sylsjøen er et forholdsvis lite magasin fikk det heller ingen praktisk betydning for vannføringen i Nea i sommersesongen. Derimot så det en tid ut til at magasinet kunne komme til å skape problemer for påsketuristene, fordi både Esna og Nea som følge

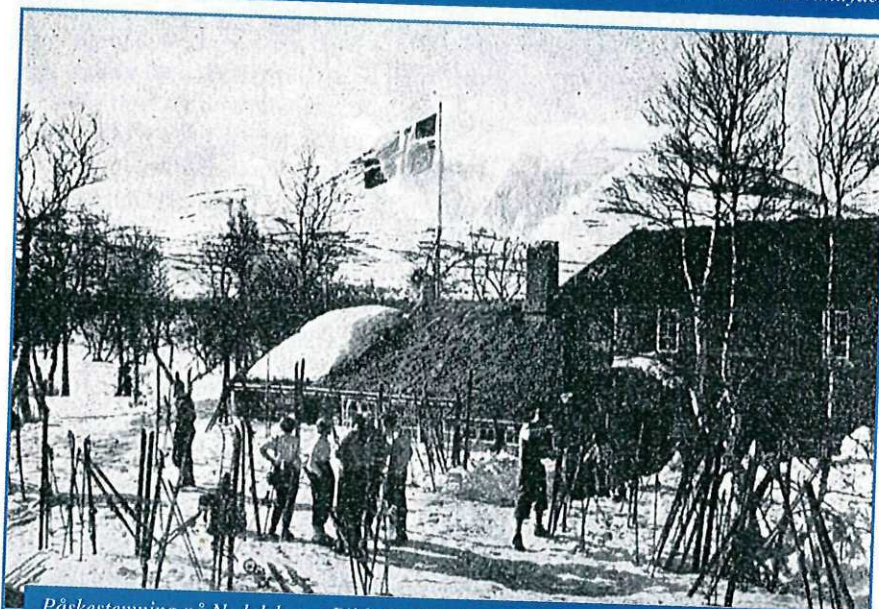
Trondheim elektrisitetsverk (TEV) hadde tidlig planer om vannkraftmagasin i Nedalen. Dette perspektivet (utsnitt)er fra 1955 og viser Nesjøen. Fallrettigheter i Nedalen for Nea og Ekorråa kjøpte TEV av TT ca 50 år før oppdemminga av Nedalen ble gjennomført. Vedtak om salg ble av TT gjort på generalforsamlinger i 1917 og 1919. Tegning: TEV, Tormod Moxness

I årboka for 1952 fikk dette bildet billedteksten: "Hånkjønnåa ved Nedalshytta. Kan De tenke Dem alt dette lagt under vann innen 5 år?"

Foto Johan Geelmuyden

Påskestemning på Nedalshytta. Bilde fra TT's årbok 1952.

Foto Henry Iversen

av reguleringene nå ville gå åpne hele året. Dette ble imidlertid til slutt løst ved at e-verket påtok seg å bygge bro over Nea omlag en kilometer øst for Nedalen gård. Verre var det at den uberørte delen av Nedalsområdet nå var iferd med å skrumpe inn, også fordi e-verket ved byggingen av Sylsjødammen hadde bygget vei inn til damstedet fra Stugudalen. Den 17 kilometer lange veien gikk riktignok et godt stykke unna myrene og turisthytta, men det faktum at man nå kunne kjøre med bil langt inn mot hjertet av denne tidligere så uberørte fjellheimen, bidro like fullt – sammen med vissheten om vassdragsreguleringene i nord og sørøst – til å ødelegge det inntrykket som dalen inn-til da hadde gitt av å være «et Eventyrland».

I slutten av 1950-årene kom e-verket enda et skritt nærmere Nedalen med ny regulering som skapte den kunstige, nesten fire kvadratkilometer store Vessingsjøen vest for Nedalen. Og nå var turistforeningen omsider iferd med å ane uråd. «Nye problemer vil melde seg i stadig økende tempo etter hvert som våre kraftbyggere kaster sine øyne på de høyfjellsstrøk hvor turistene tidligere var enerådende,» skrev formannen, Eivind Kierulf, i årboken for 1957. «Våre uberørte høyfjellsstrøk blir etter hvert gjennomskåret av veier på kryss og tvers, og mange steder anlegges det også nye kunstige innsjøer som totalt forandrer strøkets karakter. Spesielt sjenerende blir dette i vassdrag som blir fullregulert, idet de kunstige dammer ikke blir fulle hvert år, men blir liggende med stygge strandkanter hvor ofte halvrotne trær og lignende stikker opp. Vi ser det derfor som en av våre viktigste oppgaver i fremtiden å forhindre og avdemppe disse skadevirkninger mest mulig. Disse problemer har nemlig rykket oss tett inn på livet med de planer som det nu arbeides med både i Neavassdraget for Sylenes vedkommende og i Trollheimen.»

Om foreningen allerede på dette tidspunktet hadde kjennskap til e-verkets planer i Nedalen, fremgår ikke av artikkelen, men mye tyder på det. Hva som var i gjære ble i hvert fall kjent i god tid før e-verket i begynnelsen av 1963 offentliggjorde sine planer om neddemming av Nedalen, og da brøt stormen løs for alvor.

Allerede i 1962 hadde Statens naturverninspektør Kristen Krogh gått imot planene: «Syltraktene og særlig Nedalen er etter min mening et fjellområde som absolutt burde bevares. Som kjent er Nedalen sterkt i faresonen i forbindelse med Trondheim Elektrisitetsverks videre utbyggingsplaner i vassdraget. Det bør ikke bli så helt enkelt å få regulere et slikt område. Saken bør bli en prinsippsak i spørsmålet om hvor vidt områder som tidligere er fredet i medhold av lov, kan bli gjort til gjenstand for utnyttelse. Det bør i hvert fall ikke skje uten en erstatning som er stor nok til å sikre et annet tilsvarende område. Men erstatning hjelper ikke fullt ut, det vakre landskapet i Nedalen, som er verdifullt både for turister, botanikere og geologer, vil bli ødelagt. Området hører til dem som den offentlige «undersøkelseskomiteen vedrørende fredning mot vassdragsutbygging» skal se på i år, men det er ikke godt å gjøre seg opp noen mening om resultatet.»

Nedalsplanen

Planene, som e-verket søkte konsesjon for 14. januar 1964, gikk i korthet ut på en oppdemning til kote 729, som var i samsvar med høyeste vannstand i Essandsjøen, slik at denne sjøen og Nesjøen i full tilstand ville gå i ett. Subsidiært ble det søkt om en oppdemning til kote 722, som ville gi en Nesjø på 27 km², med høyeste vannstand i høyde med foten på den gamle Essanddammen. Begge alternativene ville legge store deler av det fredete området, Nedalshytta og Nedalen gård under vann. Samtidig ble det klart at e-verket også hadde ytterligere planer. For å utnytte det 100 meter høye fallet mellom Sylsjøen og Nesjøen ble det planlagt å bygge et nytt mindre magasin i Styggdalen, med damsted et par kilometer inne på norsk side av grensen, og et tilhørende Nedalsfoss kraftverk, som bare ville være i drift under tapping av Sylsjøen. Videre ble det også planlagt et Vessingfoss kraftverk, som skulle utnytte det 50 meter høye fallet mellom Nesjøen og Vessingsjøen.

I Trondhjems Turistforening var man rett ut sagt forbannet. Hittil hadde foreningen mer eller mindre stilltiende godtatt de reguleringer som var foretatt, men nå var det nok. Gemyttene ble heller ikke akkurat dempet da «undersøkelseskomiteen vedrørende fredning mot vassdragsutbygging» som Stortinget hadde oppnevnt – den såkalte Gabrielsenkomiteen – hadde gjennomført sin befarings i Nedalen. Befaringen foregikk pr. helikopter en gråsur høstdag, på en årstid da det var umulig å få noe inntrykk av hvilke naturrikdommer Nedalsmyrene representerte. Til alt overmål hadde komiteen det også så travelt at turer i terrenget var utelukket. På et grunnlag som var høyst overfladisk, og knapt nok det, skulle komiteen altså avsi dom over et av landets rikeste og mest verneverdige myr- og våtmarksområder. Senere hadde også Stortingets industrikomité to befaringer til Nedalen – én i kraftig snøvær (!) i november 1967 og én mens dalen ennå var fullt snødekket våren 1968. Et mer elendig grunnlag for en grundig og rettferdig saksbehandling skal man lete lenge etter. «Nedalsmyrene er en sump, som det ikke kan ferdes folk i. Betegnende i så måte er at vi måtte bruke helikopter under befaringen. Vakkert er heller ikke området, slik det ligger i dag,» uttalte et av Gabrielsenkomiteens medlemmer, Klaus Kjelsrud fra Arbeiderpartiet, etter besøket i Nedalen. Dette fikk turistforeningens mangeårige sekretær og årbokredaktør Magne Haave til å si klart fra: «For en gammel Nedalsentusiast og en som mener å ha vel så god rede på «eventyrlandet», fortøner uttrykkene seg ikke bare som sårende og uholdbare, men direkte usanne, beregnet på å redusere Nedalens verdi på flere måter.» Men samtidig var det også tid for selvransakelse i turistforeningens organer. «TTs styre kan lastes for at det ikke alltid har forstått betydningen av Nedalens verdi. Stykker av eiendommen ble ofte solgt for en slik og ingenting bare for å skaffe noen kroner i kassen,» het det for eksempel i årboken for 1965. Om foreningen tidligere ikke hadde vært akkurat aktiv med hensyn til å verne om Nedalen, kom den nå omsider på banen for fullt.

På grunn av at de områder som neddemmes ligger på høyfjellet, er de skader som oppstår ved byggingen av dammen og neddemningen beskjedne. På grunn av at Essandsjøens areal – som fra tidligere er neddemmet – inngår i det nye damområdet, er allerede 27,3 km² av dette sjø på forhånd. Det område som nå kommer i tillegg blir 38,7 km². Av dette vil det neddemmede skogareal – fjellbjerkeskog – utgjøre mellom 6 og 7 km², alt etter om man legger kote 729 eller en øvre forsumpningsgrense på 730 til grunn.

Innenfor de neddemmede områder ligger det endel eldre setervoller, nemlig Jenshaugvold, Gammelgårdsvold, Brennåsvold, Bergsvendvold og Jensgårdsvold, hvorav de fleste allerede er forfalne og nedlagt. Innenfor området finnes også en nedlagt gård – Nedal gård – som ikke har noen veifast adkomst, men hvor det er et område på ca. 30 mål som er dyrket. Fisket i området drives for det meste av tilfeldige turister.

Innenfor det neddemmede område ligger også Nedal turisthytte som eies og drives av Trondheim Turistforening. Trondheim Turistforening har allerede for det tilfelle at området skulle bli neddemmet, sett seg ut et område i den umiddelbare nærhet av den nåværende turisthytte som vil være egnet som fremtidig plass for turiststasjonen.

Endel av det område som neddemmes har fra tidligere vært fredet, jfr. vedlagte fotostatkoppi fra årsberetning for 1917 for Trøndelagens Kredsforening for naturfredning i Norge. Fredningen er skjedd i henhold til kgl. res. av 6. juli 1917 i medhold av § 1 i Lov om naturfredning av 25. juli 1910. Det er i første rekke botaniske hensyn som var bakgrunnen for denne fredning. Det er alene ca. 6–7 km² av det fredede område på ca. 100 km² som berøres av neddemningen. Trondheim kommune er villig til å tilby Vitenskapsselskapet i Trondheim et pengebeløp som kompensasjon, slik at det kan sikre andre viktige områder som erstatning for de 6–7 km² som måtte bli borte.

Undersøkelseskomiteen vedr. fredning mot vassdragsutbygging som ble oppnevnt ved kongelig resolusjon av 18/11 1916 har også behandlet planene vedr. Nesjø dam, og har i sin trykte innstilling på side 51–52 under punkt 70–71 behandlet spørsmålet om fredningen av Nedalsmyrene.

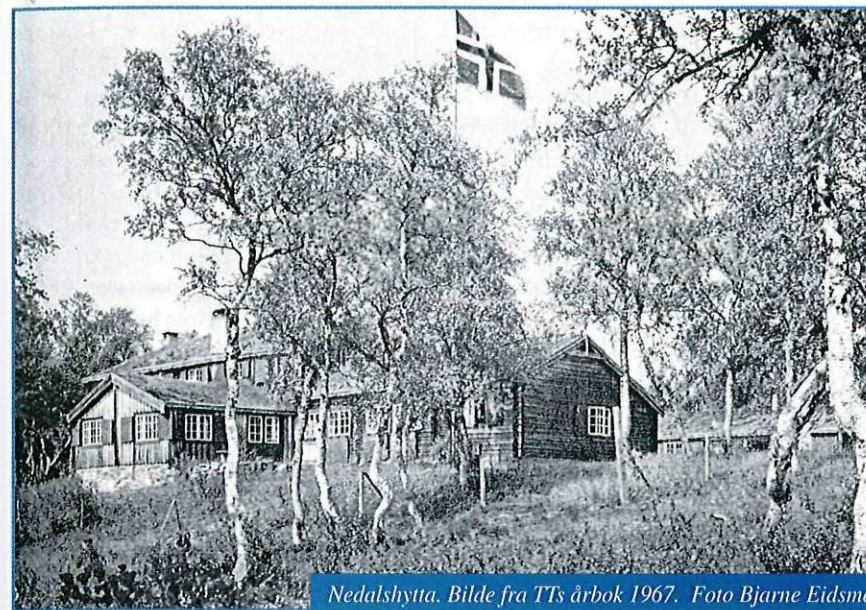
Dette tekstutdraget er hentet fra første side i Stortingsproposisjon nr 82 (1967-68) «Tillatelse for Trondheim Elektrisitetsverk til regulering av Nea – Nesjø dam.» viser hvordan naturverdiene i Nedalsområdet og konflikten ved Nedalsutbyggingen ble bagatellisert i saksframlegget for Stortinget.

Konsesjonssøknaden møtte en storm av protester, ikke bare fra turistforeningen, men også fra Trøndelag Naturvernforening, Norges Naturvernforbund, Trondhjems Jeger- og Fiskerforening, Norsk Ornitologisk Forening, Norsk Botanisk Forening og Thomas Angells Stiftelser. Statens Naturvernråd frarådet i sin innstilling i januar 1965 at området ble neddemt. Hvis Stortinget likevel gikk inn for utbygging, ba rådet, under dissens, om at reguleringen måtte bli gjennomført så skånsomt som mulig. Statens Friluftsråd gikk også (i november 1967) mot reguleringsplanen, og Kontakutvalget for vitenskapelige interesser ved vassdragsreguleringer ved Universitetet i Oslo uttalte i februar 1968 at det i Nedalen «dreier seg om helt unik viten, om naturdokumenter hvis like ikke finnes i Nord-Europa, sannsynligvis ikke i verden». Av helt uforståelige grunner gikk imidlertid Norsk Botanisk Forening og Botanisk avdeling ved Videnskapselskabets Museum senere inn for e-verkets subsidiære reguleringsforslag.

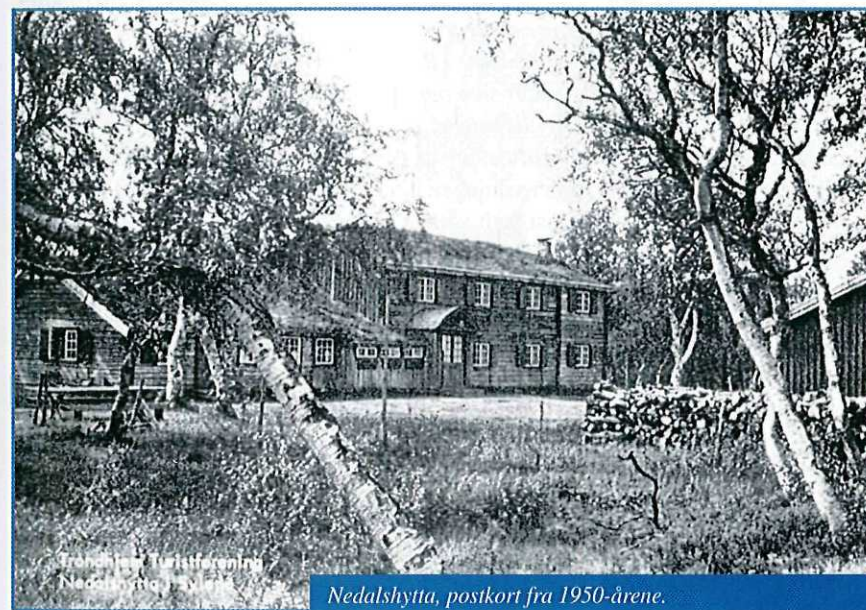
For i det minste å bevare en så stor del av området som mulig, utarbeidet Trondhjems Turistforening og Norsk Ornitologisk Forening et forslag om en mindre Nesjø, omtrent på størrelse med Vessingsjøen. Foreningene antydte også som en mulighet at man kunne øke magasinkapasiteten i Essandsjøen ved å bygge en ny dam lenger ned i Esna. Turistforeningen pekte dessuten på at den i sin tid bare hadde solgt vannrettighetene på den 4,3 kilometer lange strekningen mellom riksgrensen og Nedalen gård, og at det ikke sto noe i kontrakten som ga e-verket rettigheter til vannet videre nedover på foreningens eiendom.

Thomas Angells Stiftelser pekte på at stiftelsene «helt siden kjøpet av almenningen har tilsiktet å vareta allmennhetens interesser i å bevare disse enestående vakre og storslagne høyfjellspartier som naturherligheter. Av den grunn har man ikke tilgode sett sine privatøkonomiske interesser ved bortfesting eller salg av hyttetomter m.v. Når det nå søkes om å få opphevet fredningen for å kunne få konsesjon på bygging av Nesjø dam, hvorved det fredede areal blir neddemt, faller det ikke like lett for oss å samtykke i dette, som det falt å samtykke i fredningen. Og vi må beklage om det blir iverksatt en regulering som blir virkende skjemmende på de enestående vakre omgivelser. Vi har henstilt til myndighetene at alle muligheter må prøves for å bevare Nedalsmyrene og området omkring uforandret, slik at intet forhastet blir foretatt. Det bør kunne finnes løsninger som vil virke mindre skjemmende på det hele landskap enn hva de foreliggende alternativer vil gjøre».

På bakgrunn av de velbegrunnede protestene som ble fremsatt, og at det vitterlig dreide som et fredet område, gikk Kommunaldepartementet i utgangspunktet mot at konsesjon ble gitt, men kunne til nød godta en regulering der e-verkets subsidiære forslag ble fulgt. Industridepartementet var også i tvil, men gikk til slutt inn for å anbefale konsesjon etter det subsidiære forslaget. Dette ble så Regjeringens enstemmige forslag i Stortingsproposisjon nr. 82 (1967/68), «Tillatelse for Trondheim Elektrisitetsverk til regulering av Nesjø dam», som ble lagt frem 22. mars 1968, og forslaget

Nedalshytta. Bilde fra TTs årbok 1967. Foto Bjarne Eidsmo

Nedalshytta, postkort fra 1950-årene.

representerte således et kompromiss mellom det mest ytterliggående reguleringsforslaget og verneinteressene.

Men slik skulle det likevel ikke gå. Da saken kom opp til behandling i Stortinget i juni, hadde Industrikomiteens flertall i mellomtiden gått inn for full utbygging i tråd med e-verkets konsesjonssøknad. Etter at Stortinget først hadde forkastet et forslag fra Senterpartiets Jon Leirfall om å utsette saken inntil de nødvendige befaringer var foretatt i løpet av sommeren, fulgte en lang og fra et naturvernssynspunkt forstemmende debatt med 26 talere. En del av innleggene kunne kokes ned til følgende budskap: Det er mer enn nok av uberørte naturområder i Norge, så den klatten det her er snakk om i Nedalen er da ikke noe å ta slik på vei for! Ved voteringen stemte bare 27 representanter for Industrikomiteens mindretallsforslag, som gikk imot enhver regulering i Nedalen. Deretter ble komitéflertallets innstilling vedtatt mot 38 stemmer, som ble avgitt for Regjeringens innstilling i stortingsproposisjonen, fremsatt som et alternativt forslag av Olav Gjærevoll.

Dermed var Nedalens skjebne beseglet. Den gamle fredningen fra 1917 ble imidlertid ikke opphevet i sin helhet, bare for den delen som ville bli berørt av reguleringen, noe som fikk Trondhjems Turistforenings formann, Johannes B. Havig, til å komme med følgende hjertesukk: *«Når denne 50-årige fredning kan vurderes så lett, hvilken hensikt har det da i Norge med fredning? Det er intet mindre enn forskrekkende å se uttalt at en gammel fredning skal kunne oppheves så snart det finnes økonomisk eller materialistisk ønskelig. Vi har meget vanskelig for å se planens berettigelse, og TT kan ikke på noen måte akseptere denne uttalelsen: «På grunn av at de områder som neddemmes ligger på høyfjellet, er de skader som oppstår ved byggingen av dammen og neddemningen beskjedne». Etter vårt skjønn må skadevirkningene bli meget store.»*

Nedalen var – og er det fortsatt for de delene som ikke ble berørt av reguleringen – botanisk fredet. I våre dager ville fredningen imidlertid blitt gjennomført på grunnlag av andre kriterier, først og fremst som våtmark med bakgrunn i områdets verdi for fuglelivet. Det eneste området Nedalen i så måte kan sammenlignes med, er Fokstumyrene på Dovrefjell. Forskjellen er at Nedalen var så uendelig mye større, med en mosaikk av forskjellige myrtyper som skapte grunnlag for et mangeartet liv av både planter og fugler. Tilsammen ble det ved de undersøkelserne som ble gjennomført i forbindelse med reguleringen påvist minst 107 fuglearter i dalen. Av disse hekket 57, mens det for ytterligere 12 arter forelå sterke indikasjoner på hekking.

Sett i et større perspektiv var det ingen arter som ble utryddet som følge av reguleringen. Likevel var det som gikk tapt, et unikt naturdokument, først og fremst som en følge av områdets størrelse og den helt spesielle sammensetningen av ulike naturtyper som var representert i dalen. Med denne tragiske reguleringen ble fjell-Norge uten tvil frarøvet en av sine mest verdifulle og verneverdige områder, og en betydelig rikdom fattigere.

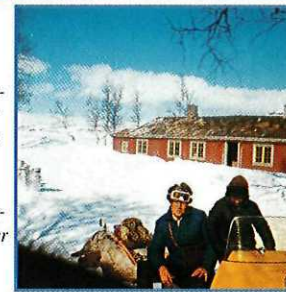

Betjeningen har lunsj på det trivelige tunet på Nedalshytta – sommeren 1967.

Timeplanen for første fylling opp til full høyde på 729 var høsten 1970. Påskea 1971 sto hytta fortsatt over vann. Dette var siste sesong den gamle Nedalshytta var i drift. Skogen var snauet i dalen, bare rundt selve hytta sto trærne fortsatt høyreist. Vannet var i ferd med å stige opp mot hyttas nivå. En vemodig påske for betjeningen på hytta, mange med flere sesonger bak seg her inne.

Bildene tilhører Jorun Svingen.

Kartet viser området som ble demmet ned av Nesjøen i 1970 - 71. På kartet er lagt inn vannkonturen på den oppdemte sjøen. Stortingets flertall vedtok 15. juni 1968 en reguleringshøyde på 729 meter over havet. På kartet er også vist omtrent hvor høyt alternativ reguleringshøyde på 721 meter, som Regjeringen og mindretallet i Stortinget gikk inn for, ville nådd opp. TT og Norsk ornitologisk forening forsøkte å få tilslutning til et alternativ med reguleringshøyde på 710 meter. Nedalhytta lå på kote 718. Plasseringen av den nye hytta er også vist på kartet. 1 rute er 1x1 km. Kartet er utsnitt fra kartbladene Stugusjø og Essandsjøen, utgave 2, flyfotografert 1961-63, synfart hhv. 1964 og 1966 og utgitt i 1971. Vannkonturen er hentet fra de tilsvarende senere utgaver av kartene. Kartene er stilt til disposisjon av Statens kartverks historiske arkiv og er trykket med tillatelse fra Statens kartverk i Sør-Trøndelag: M 711 1971 LAS 82001/SKST 99024.

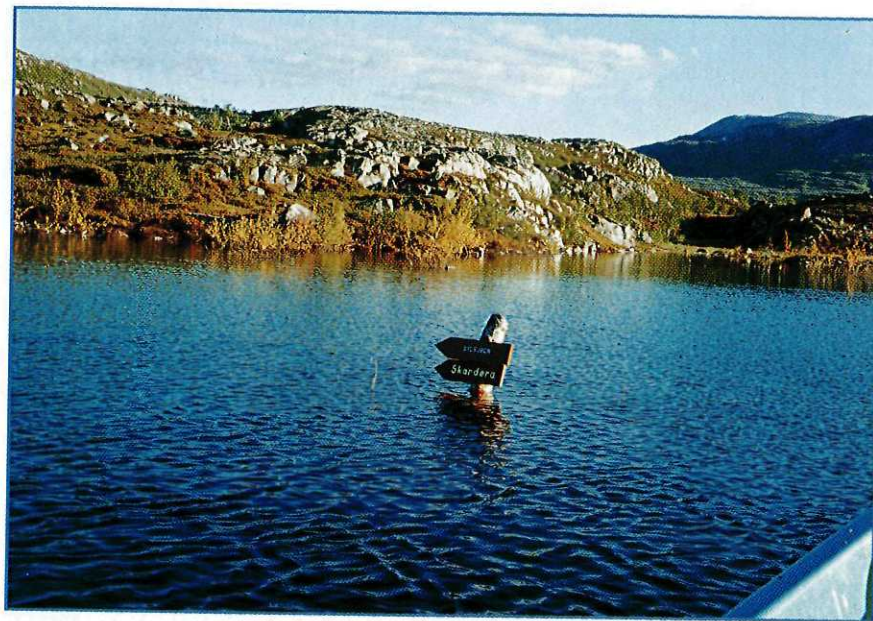

Vandring i det tapte

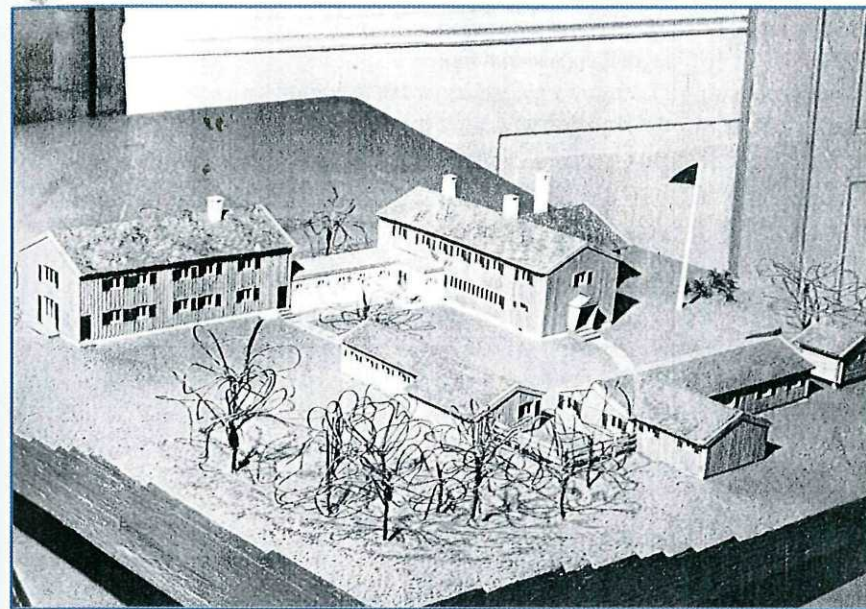
Men det er sommer igjen i fjellet, med fuglesang, insektsurr og blomster som slikker sol bortetter myrene. Geitbekken, som jeg har gitt meg til å følge nedover mot Nesjøen, går i godværet og varmen diger med smeltevann fra noen fonner som ligger igjen på Skardørsfjellets brede rygg, og overdøver rett som det er både løvsangerens melankolske strofe fra bjørkeskogen omkring og det langtrukne skriket fra fjellvåken, der den henger som en prikk på brede vinger høyt oppe.

På en tørr rabbe et steinkast fra bekken slår jeg meg ned i lyngen, med utsikt utover den brede dalen og til fjellene omkring. Mat og termos hentes frem fra sekken, og mens jeg spiser og lar blikket gli over det velkjente landskapet, tenker jeg med vemod på Arne Aasgaards ord i et radioprogram han laget herfra en gang for lenge siden – jeg tror det var sommeren 1964 – «når, eller hvor, så jeg vakrere fjellnatur i Norge?»

Men det var dengang. Nå domineres altså denne en gang så vakre fjelldalen fullstendig av Nesjøen, som jeg dessverre kan se mellom forvridde stammer av fjellbjørk fra mitt lille utsiktspunkt på rabben. Jeg sier dessverre, for jeg liker den ikke. Etter alle disse årene betrakter jeg fortsatt denne menneskeskapte innsjøen nærmest med avsky. Andre må gjerne si at den er vakker, men for meg er og blir den et fremmed-

Vannet stiger og fyller dalen sommeren 1971. Foto Jorun Svingen

Det var opprinnelig tanker om å flytte den gamle Nedalshytte til ny tomt. Disse planene for ny Nedalshytte ble presentert i årboka for 1969. I tillegg til hovedbygningen som ble reist, var det i planene også lagt inn muligheter for utbygging av en større soveromsfløy mot øst, byggetrinn 2. Anbud var innhentet og ble referert på ekstraordinær generalforsamling i TT 25.8.1969. Byggingen tok til sommeren 1970. Hytta ble tatt i bruk påsken 1972 og innviet 23.6.72. Utbyggingen kostet foreningen vel 2 millioner kroner, mens total erstatning for gammelhytta, gården og neddemt grunn var på knapt 2,4 millioner.

Foto Klaus Forbregd

element i dalen. Det er til å gråte over når jeg tenker på hvor opprinnelig uberørt det ennå var her inne for bare 30 år siden, og hva vi kunne ha tatt vare på, mens tranene ennå stadig fløy som svarte skygger i solnedgangen over Nedalsmyrene.

Minnene, og dystre tanker, strømmer på meg der jeg sitter og ser utover.

Etter maten og et par kopper kaffe tar jeg sekken på ryggen og rusler videre i det tapte paradiset. Snart vandrer jeg ut av skogen og har bare noen myrstrekninger foran meg, et par kilometer lange, før jeg nærmer meg sjøen. En kraftlinje som krysser tvers over myrene langs hele sjøens sørende, vitner på sin måte om den nye tid i dalen og understreker, med sin snorrette, høyreiste heslighet, årsaken til at den ligger der. Men jeg finner noen reder av blåstrupe og heipiplerke, og koser meg noen øyeblikk ved hvert av dem, ser hvordan ungene gaper i forventningsfull fryd når jeg etterligner foreldrenes lokkerop, men lar dem snart i fred igjen for ikke å forstyrre for mye.

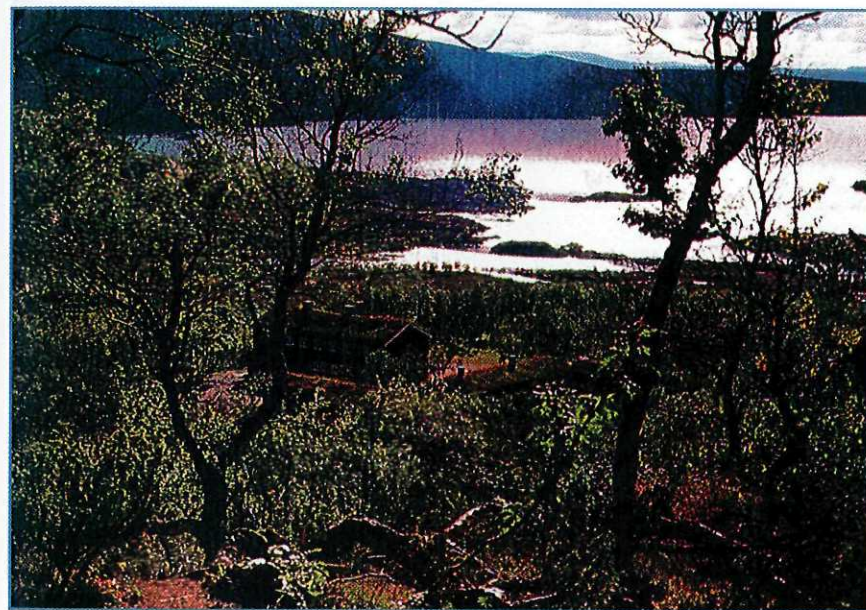

Dette er Tydal il's hytte Røvassbu. Den er reist i 1975 med tømmer fra gamle Nedalshytta. Hytta ligger ved veien fra Ås mot Storerikvollen på østsida der veien fra Østby begynner å helle ned mot Gammelvollsjøen, om lag en halv kilometer fra veien.

Foto Tydal idrettslag

Så står jeg ved vannkanten. Sjøen er faktisk nesten helt full, og dermed uten den stygge reguleringssonen som kommer til syne når vannstanden er lav. Joda, jeg skal innrømme at sjøen, isolert sett, kan være vakker når den ligger slik som nå og speiler landskapet i sommerdagen, og jeg kan absolutt forstå at de som ikke fikk oppleve dalen i sin opprinnelige tilstand mener det. For ord gir tross alt bare en teoretisk forståelse av at noe en gang var annerledes. Slik blir ord lett fattige når en skal forsøke å beskrive det som er ugjenkallelig forbi, mens det opplevde forblir en rikdom for livet. Langt i det fjerne kan jeg se landskapet på nordsiden av Essandsjøen, hvor turisthytta Storerikvollen ligger. De som ferdes på Nesjøen i båt vet kanskje ikke at de like utenfor båthavna i sjøens sørøstlige del styrer nesten rett over de druknede restene av den gamle Nedalshytta og Nedalen gård. Her var man virkelig langt til fjells, og man måtte gå for å komme frem til hytta. Den nye hytta, som ble åpnet i påsken 1972 – jeg var selv med på å frakte møblene innover – fikk bilvei helt frem, og dermed forsvant den store roen som hadde preget Nedalen. Nå ligger veien der som en støvete stripe inn gjennom hele dalen og fører bylivets uro helt inn i det som bare for noen årtier siden

var fjellheimens sjel. Med tett biltrafikk hele sommeren, og en kjempestor regulert sjø, er det i dag vanskelig å se at Nedalen kan ha noen sjel lenger. Med unntak av en enslig heilo og et par vipere, har jeg på min vei nedover myrene ikke sett vadefugler. Her nede ved vannkanten syntes jeg tydelig å høre en sandlo, men ser den ikke, selv om jeg saumfarer stranden til begge sider med kikkerten. Så tok den vel til vingene og forsvant da jeg kom, uten at jeg la merke til det. Sandloen og temmincksnipa er ellers de eneste vadefuglene som faktisk har økt i antall siden sjøen ble etablert. Dette skyldes at begge disse artene i stor grad lever av fjærmygg, som det er ekstremt mye av i reguleringssonen. Mengden av fjærmygg er for øvrig også en hovedårsak til det gode røyefisket som Nesjøen så langt har hatt å by på, og som så mange drar hit for å oppleve. Hvor lenge det vil vare er ikke godt å si, nyere undersøkelser tyder i hvert fall på at sportsfiskerens gullalder kan være forbi. Alle de andre fugleartene som hekket i Nedalen har derimot gått katastrofalt tilbake i antall, og av den store vadefuglbestanden er det bare rester tilbake. Ifølge zoologen Arne Moksnes ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet i Trondheim, som tok fatt på undersøkelser av fuglelivet i Nedalen i 1968, var det omlag 7000 fuglepar av forskjellige arter som mistet hekkelassene sine da dalen ble oversvømmet. 4000

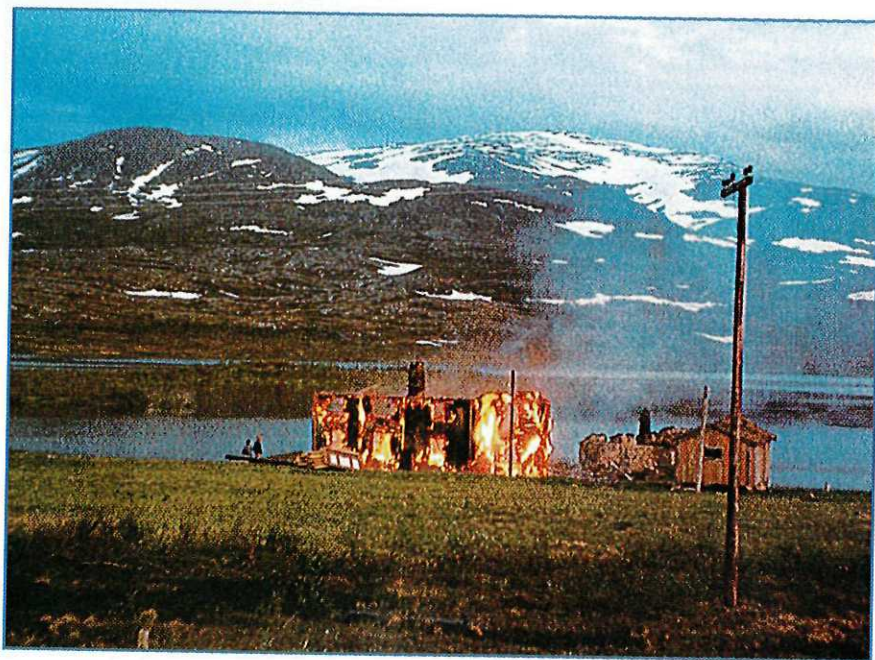

Nye Nedalshytta med utsikt over Nesjøen. Bilde fra TTs årbok 1989. Foto Ingebrigt Garberg

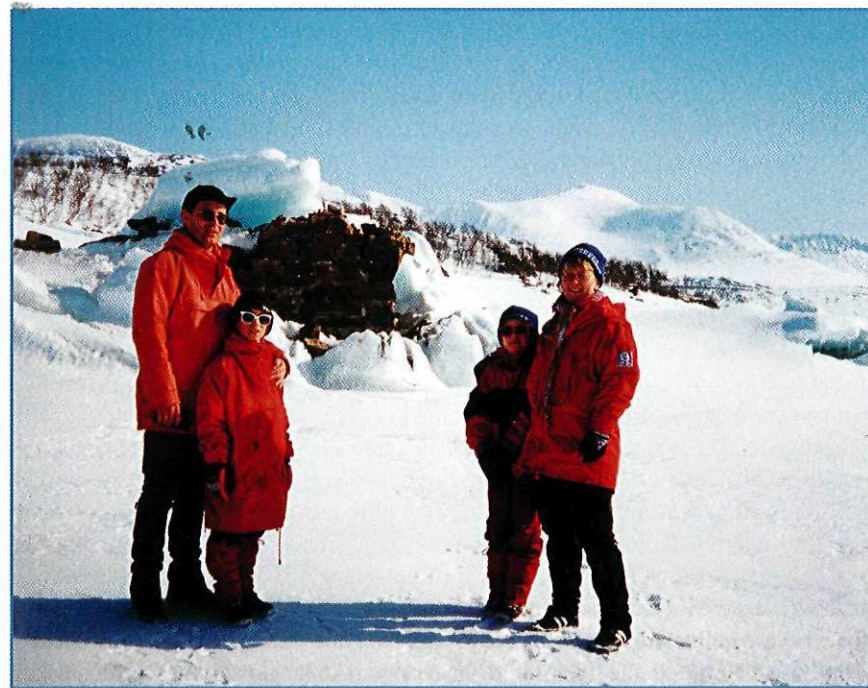
av dem hadde tilhold i skogen i dalen – bestanden av gråtrost hadde f.eks. den høyeste tetthet som noen gang er registrert i fjellbjørkeskog her i landet – mens de øvrige 3000 hekket ute på selve myrene. Av arter som er gått sterkt tilbake kan nevnes trane, grønnstilk, brushane og svømmesnipe, men bare en art – fjellmyrløperen naturligvis – har forsvunnet helt.

Jeg rusler langsmed Nesjøens bredd omtrent rett vestover, og inn i det området som på kartet er kalt «Kjølen», rett sør for Falkhyttvola. Her er det et område på omlag 15 km² som fremdeles kan fremvise noe av det myrlandskapet med tjern og pytter som tidligere preget det meste av dalen. Her kan man altså ennå få en liten anelse av hvordan det var, og ennå oppleve fugl.

Det gleder meg naturligvis at ikke absolutt alt gikk tapt, og jeg fryder meg over gjen-synet med rødstilk, myrsnipe, brushane, enkeltbekkasin, gluttsnipe og enda noen flere. Likevel aner jeg en undertone av vemod i sinnet også her, hvor naturen i og for seg fortsatt består. For denne lille flekken, hvor livet fortsatt går sin gang, er løsrevet fra den sammenhengen den en gang var en del av. Helheten er kort sagt borte, og med den også den store opplevelsen av Nedalen i sin opprinnelige form.

Nedalen gård brennes i 1971. Bilde fra boken «Sylene» av Brox og Hanneberg. Foto E. Maartmann

Gamle minner dukker frem. Vinteren ca 1995 ble vannstanden i Nesjøen senket for damreparasjoner under det fastlagte laveste nivå på 723 meter over havet. Grunnmurene både på Nedalshytta og Nedalen gård ble synlige og vakte sterke minner for dem som var glad i dalen og hytta. Dette er restene etter steinfjøset på gården, bygget i 1923. På bildet Dag, Erlend og Ingebrigt Sand og Jorun Svingen.

Så snur jeg og går tilbake, følger kraftlinjen langs Nesjøens sørlige del helt frem til båthavna, og begir meg derfra oppover mot Nedalshytta.

Etter middagen på hytta tar jeg meg utpå kvelden en tur opp på Nedalsklumpen. Mens solen synker sitter jeg der og ser utover den kveldsbelyste dalen. Noen båter med fiskere ligger ute på sjøen, et par av dem omtrent der hvor gården og den gamle Nedalshytta lå. Jeg husker så godt den helt spesielle stemningen av tvunget oppbrudd som rådet blant gjestene den siste helgen hytta var åpen sommeren 1970. Dalen sto allerede delvis under vann, og det var åpenbart for alle at hytta ikke ville få noen ny sommer. Mange var derfor kommet til gårds denne helgen for å si farvel, både til hytta og til dalen, som stort sett var rasert ved at store deler av bjørkeskogen var hugget og brent. Men rundt Nedalshytta sto skogen ennå, frodig og høyreist – først da de siste gjestene var dratt ble den også felt.

30 år er lang tid i et menneskes liv. Mange av dem som ferdes i Nedalen i dag var ikke engang født da dalen ble regulert, og mange av dem som gråt da vannet steg er borte. For hundre år siden var dette i stor grad jomfruelig mark, for 30 år siden en ennå i stor grad uberørt fjellnatur og i dag – ja, slik kan menneskene med sin forstand, og i sin uforstand, ødelegge et helt landskap og en naturarv.

Nye farer truer fjellet

Så kan man naturligvis spørre om hensikten ved å rippe opp i alt dette en mannsalder etter. Det store spørsmålet er imidlertid hva vi har lært i løpet av alle disse årene. I dag er det, med noen få unntak, ikke lenger store kraftreguleringer som truer fjellnaturen, men farer som på sikt kanskje kan få enda større konsekvenser. Det er en stadig økt ferdsel i fjellet, også i sårbare områder for planter, fugler og dyreliv, stadig flere veier som stykker opp fjellet og gjør tidligere uberørte eller lite besøkte områder lett tilgjengelig, en økende trafikk av terrenggående motorsykler og andre kjøretøyer sommerstid, snøscootere om vinteren, og hytteutbygginger. Fjellturismen i videste forstand og næringsvirksomhet av forskjellig slag truer i raskt voksende tempo det som er igjen av uberørte fjellområder, og vil i årene som kommer kreve økt innsats av både lokale og sentrale myndigheter med hensyn til planlegging og koordinering av alle de menneskeskapte virksomheter som for hver dag som går gjør fjellet mindre. Skal vi kunne bevare fjellnaturen, er fri ferdsel for alle over alle vidder og blåner, slik det hitil har vært i Norge til alle tider, om få år kanskje ikke lenger selvsagt. Hvis alt skal oppleves av alle overalt, vil det snart ikke lenger være noe å oppleve! Glemmes skal det ellers heller ikke at vi i våre dager har et globalt alvorlig forurensningsproblem å hankses med, og at også fjellområdene får sin del av sur nedbør, tungmetaller og radioaktivt nedfall. Undersøkelser har forlenget påvist alvorlige påvirkninger på enkeltarter – ifølge den avdøde villreinforskeren Terje Skogland har ingen andre landpattedyr i Norge så høye belastninger av radioaktivitet og tungmetaller som villreinen. Den naturen som for ett hundre år siden ennå var uberørte ødemarker, er i våre dager iferd med å bli så påvirket av menneskelig virksomhet av forskjellig slag, at det som en gang ble sagt om Nedalen – «dette vakre stykke norsk natur som for alle tider skal forbli uforandret i nationens eie» – kanskje ikke har gyldighet noen steder om nye hundre år uten at noe alvorlig blir gjort for å endre den kursen vi til nå har vært inne på. Men noe har tross alt skjedd siden 1968. Natur- og miljøvern har i dag en mer fremtredende plass i bevisstheten hos folk flest og hos våre myndigheter enn dengang. Ja, det er vel kanskje tvilsomt om reguleringen av Nedalen ville ha blitt tillatt i dag – skjønt det er ikke godt å vite. La oss imidlertid håpe at vi virkelig har lært noe, og at vi i årene som kommer er villige til å omsette denne lærdommen i praktisk handling. Men for Nedalen, for plante- og fuglelivet der, og for alle som var glade i denne fjelldalen slik den var, er det en heller fattig trøst...

Vinden rusker i bjørkelia ovenfor Nedalshytta. Den svære sjøen går stri og er nesten i ett med skyene langt der ute. Det var en gang en fjelldal... Foto Per Christiansen

Kilder:

- Barth, Edvard K. 1971. *Bruk av fjellet. Rondane. Lutherstiftelsens Forlag, Oslo.*
 Berntsen, Bredo 1977. *Naturvernets historie i Norge. Grøndahl & Søn Forlag/ Norges Naturvernforbund, Oslo.*
 Bjørkli, Odd 1970. *Nedalens historie. Trondhjems Turistforenings årbok.*
 Bjørkvik, Eilert 1976. *Trøndelag gjennom tusenåra. Trøndelag. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.*
 Brox, Karl H. 1973. *Blant heilo og fjellrev i Sylene. Den Norske Turistforenings årbok, Oslo.*
 Brox, Karl H. 1987. *Trondhjems Turistforening 100 år. Trondhjems Turistforenings årbok.*
 Brox, Karl H. 1991. *Vandring i et tapt paradisi. Den turen glemmer jeg aldri. Grøndahl & Søn Forlag, Oslo.*
 Brox, Karl H. og Hanneberg, Peter 1988. *Sylene. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.*
 Granefjell, Anna Joma 1976. *Sørsamene. Trøndelag. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.*
 Gotaas, Carl W. m.fl. 1967. *Den botaniske naturpark i Nedalen 50 år. Trondhjems Turistforening.*
 Gjærevoll, Olav 1992. *Plantegeografi. Tapir forlag, Trondheim.*

- Haftorn, Svein 1954. *Fra ornitologiske undersøkelser i Sylene og andre steder sommeren 1954. Årbok for Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab Museet, Trondheim.*
- Helberg, Claus 1993. *Til fots i fjellet. Den Norske Turistforening, Oslo.*
- Moxness, Tormod 1967. *Utbygninger i Neavassdraget i årene 1946-1966. Trondheim Elektrisitetsverk.*
- Nissen, Gunnar 1967. *Thomas Angells Stiftelser 1767-1967. Trondheim.*
- Nordhagen, Rolf 1930. *Den botaniske nasjonalpark ved Sylene. Den Norske Turistforenings årbok, Oslo.*
- Nordnes, Magne 1976. *Fra havet til grensen. Trondheim Elektrisitetsverk.*
- Schulz, Carl 1893. *Reisehåndbog for Trondhjem og de to trondhjemske amter. Trondhjems Turistforening.*
- Skogland, Terje 1994. *Villrein – fra urinnvåner til miljøbarometer. Teknologisk Forlag, Oslo.*
- Stugudal, Ola 1927. *Turisttrafikken gjennom 60 år ut fra en bondes syn. Trondhjems Turistforenings årbok.*
- Stugudal, Ola 1929. *Nedalen gård historie. Trondhjems Turistforenings årbok.*
- Sæther, Olaf S. 1976. *Kollektivtrafikken i Trondheim gjennom 75 år. Trondheim Trafikkselskap.*

Trondhjems Turistforenings årbøker 1889/90 - 1987. Særlig årbøkene fra 1967 til 1972 har med interessant stoff om «Nedalssaken»:

- Kierulf, Eivind og Gotaas, Carl W. 1967. *50-årsberetningen for den botaniske naturpark i Nedalen. Trondhjems Turistforenings årbok.*
- Kierulf, Eivind og Gotaas, Carl W. 1968. *Rapport om Nedalssaken, Trondhjems Turistforenings årbok.*
- Kierulf, Eivind og Gotaas, Carl W. 1969. *Fra TT's Nedalsutvalg, Trondhjems Turistforenings årbok.*
- Frants-G. Mørch. 1970. *Nedalssakens videre gang. Trondhjems Turistforenings årbok.*
- Frants-G. Mørch. 1971. *Nedalssakens videre gang. Trondhjems Turistforenings årbok.*
- Frants-G. Mørch. 1972. *Nedalssakens avslutning. Trondhjems Turistforenings årbok.*

For femti år siden...

Referat fra 50-årsjubileet på Schulzhytta

Av Sissel Wederlyng Mathiesen

Sommeren 1948 ble Trondhjems Turistforenings hytte i Roltdalen innviet. Foreningens første formann, Carl Schulz, hadde omsider fått realisert sitt ønske om en hytte som skulle ta imot fotturister i den vakre, historie- og kulturrike seterdalen i Selbufjellene. I juli 1998 feiret TT 50-årsjubileum for Schulzhytta.

Den 3. juli 1948 sto hytta ferdig. Meget passende fikk den navnet Schulzhytta, etter TTs grunnlegger Carl Schulz som hadde planlagt og besørget delfinansiering av prosjektet. Selv fikk Schulz aldri oppleve den ferdige hytta. Han døde i 1944, 93 år gammel. Byggeplanene ble forsinket av verdenskrigen som brøt ut i 1940.

Ordfører Torbjørn Olsen i Selbu gratulerer Schulzhytta med 50-årsjubileet.
Foto Erik Stabell